

LIBERAAL JOURNAAL

OORLOG EN VREDE

Een nieuwe interstatelijke oorlog op het Europese continent; het werd lange tijd als bijna onmogelijk gezien. Een grootschalig conflict tussen verschillende Europese landen was sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer voorgekomen. Hoewel we nog wel een aantal bloedige oorlogen zagen binnen Europese landen, zoals in Joegoslavië, was de overheersende gedachte dat de tijd van oorlog tussen Europese staten voorgoed achter ons lag. Er werd gesproken van een *Pax Europea*, een lange periode van vrede, bestendig door internationale samenwerkingsverbanden als de NAVO en de EU. Daar kwam op 24 februari dit jaar definitief verandering in toen Rusland, na acht jaar van eerdere militaire agressie tegen Oekraïne, overging tot een

grootschalige invasie van dit land. Het was een brute *wake up call*, ook voor Nederland. Meer dan 75 jaar van relatieve vrede bleek toch geen garanties te bieden voor een oorlogsvrije toekomst.

Veiligheid is een voorwaarde voor vrijheid, zo stellen liberalen. Vrijheden betekenen namelijk weinig in een context waarin onze veiligheid niet zeker is. Het garanderen van veiligheid is dan ook de belangrijkste taak van de overheid. Oorlog vormt de ultieme bedreiging voor onze veiligheid. Alles waar we waarde aan hechten, kan verloren gaan in een oorlogssituatie: bezittingen, vrijheden en zelfs het eigen leven. De vraag is dan ook hoe de politiek met deze dreiging dient om te gaan.

In deze editie van het *Liberaal Journaal* wordt door diverse auteurs gereflecteerd op het thema oorlog en vrede. Wat valt vanuit liberaal perspectief hierover te zeggen? Moeten we meer of minder investeren in Defensie? Wat is het belang van diplomatie? Is veiligheid een nationale of Europese taak? Moet de dienstplicht wel of niet worden afgeschaft? Wat is de juridische status van uitreizigers? Zitten we momenteel midden in een cyberoorlog? In dit *Liberaal Journaal* zullen deze en andere belangrijke vraagstukken op het gebied van oorlog en vrede worden behandeld.

Schilderij: Schuttersmaaltijd ter viering van de Vrede van Münster in 1648. Dit vredesverdrag luidde het einde van de Tachtigjarige Oorlog in.

TeldersStichting

‘...WAR IS AN UGLY THING, BUT NOT THE UGLIEST OF THINGS: THE DECAYED AND DEGRADED STATE OF MORAL AND PATRIOTIC FEELING WHICH THINKS THAT NOTHING IS WORTH A WAR, IS MUCH WORSE...’

JOHN STUART MILL

OORLOG IN HET LIBERALE DENKEN

door Edwin van de Haar

Er is geen meer dramatische toestand dan oorlog. De chaos, verwoesting, anarchie en bedreiging zijn volledig onverenigbaar met het liberale ideaal. Liberale basiswaarden, zoals de integriteit van het lichaam, het recht op leven, op eigendom en op vrijheid zijn in een oorlog geheel verdwenen of staan voortdurend op de tocht. Het is daarom ook niet vreemd dat velen, ook in de academische literatuur, het liberalisme als de ultieme vredetheorie zien. Maar een kleine duik in de liberale ideeëngeschiedenis leert dat dit iets genuanceerder ligt.

De verschillende liberalen bezien oorlog op verschillende wijze. Hoewel er vele manieren zijn om de liberalen te classificeren wordt hier een onderscheid gebruikt op basis van het antwoord op de basale vraag uit de politieke theorie: wat is meest rechtvaardige verhouding tussen individu en staat? Liberalen geven hierop grofweg drie antwoorden: dat de staat niet of nauwelijks moet bestaan, opdat de individuele vrijheid maximaal is (de libertariërs); dat de staat een klein aantal taken heeft te vervullen (de klassiek-liberalen); of dat de staat

een relatief fors aantal taken heeft, opdat individuen actief de kans wordt geboden zich te ontplooien (sociaal-liberalen). Het is dus een zaak van ‘vrijheidsgraden’: het libertarisme staat voor de meeste individuele vrijheid, het sociaal-liberalisme voor het minst (maar in vergelijking met andere politieke theorieën wel meer, natuurlijk), het klassiek-liberalisme zit ertussenin, maar helt meer in libertarische richting. Let wel: het gaat hier om een algemene, grove indeling, die natuurlijk niet op iedere denker netjes van toepassing kan worden verklaard voor al zijn of haar werk.

De centrale kwestie in het liberale denken over oorlog is dus niet of oorlog erg is (antwoord: ja), maar of het mogelijk is om oorlog geheel te doen verdwijnen uit het menselijk samenleven. Van wezenlijk belang daarbij is welk mensbeeld men heeft, ofwel de vraag hoe kijkt men naar de menselijke vermogens, zowel fysiek als geestelijk. Klassiek-liberalen, zoals David Hume, Adam Smith en Friedrich Hayek huldigen een realistisch mensbeeld. Zij denken dat de mens gedreven wordt door zowel de ratio als de emoties, maar verwachten dat de ratio nooit in staat zal zijn de emoties te beteugelen. Zoals Hume schreef: “*reason is, and ought only to be the slave of the passions,*

and can never pretend to any other office than to serve and obey them”. Dat betekent onder andere dat menselijk conflict niet uit te bannen is. Immers, het zijn vaak – maar niet alleen – de emoties die tussen mensen tot conflicten leiden. Klassiek-liberalen geloven daarom dat het menselijk verstand weliswaar eenvoudig kan beredeneren dat conflict en oorlog een slechte zaak is, maar voorkomen dat oorlogen soms uitbreken wordt onmogelijk geacht. Ook de internationale politiek is immers in essentie een kwestie van mensen en hun daden. Dat betekent overigens niet dat klassiek-liberalen denken dat elk mens op elk moment in conflict is. Wel sommige mensen, op sommige tijdstippen, waarmee wereldvrede uiteindelijk illusoir is. Het gaat er dan ook om, volgens de klassiek-liberalen, om zo goed mogelijk om te gaan met de onvermijdelijke gevallen van oorlog.

Sociaal-liberalen en libertariërs kijken daar anders tegenaan. Zij denken dat het menselijk verstand de emoties wel kan overheersen en derhalve dat de mens (uiteindelijk) ook in staat zou moeten zijn om oorlog te voorkomen. Over de route daarnaartoe verschillen zij van mening. Slechts vertrouwen op het mensbeeld is vanzelfsprekend onvoldoende garantie voor het ontstaan van vrede. Ook de oorzaken van oorlog moeten worden geneutraliseerd. Hieronder de belangrijkste liberale ideeën hiervoor.

Sociaal-liberalen hebben van oudsher een wantrouwen tegen de nationale staat als actor in de internationale betrekkingen. Zij onderscheiden om te beginnen verschillende binnenlands-politieke oorzaken van oorlog. Vanaf de 19e eeuw is er bijvoorbeeld wantrouwen tegen binnenlandse elites, zoals de adel en de militaire top, omdat zij de ‘*warmongering classes*’ zouden zijn. Oftewel veel te makkelijk en te graag oorlog zouden voeren, mede omdat niet zij, maar de gewone burgers de consequenties droegen. Zij wilden meer invloed van de publieke opinie op het buitenlands beleid, omdat die vredelievender zou zijn, hetgeen in de praktijk overigens

David Hume, oil painting by Allan Ramsay, 1766. In the Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh

‘... IN VREDE BEGRAVEN ZONEN HUN VADERS. IN OORLOG BEGRAVEN VADERS
HUN ZONEN...’
HERODOTUS

tegenviel. Een moderne variant van het idee dat het uitmaakt voor buitenlandse politiek hoe landen intern georganiseerd zijn, heeft meer bewijskracht. Volwassen democratieën blijken de afgelopen decennia geen oorlog met elkaar te voeren. Overigens jonge democratieën, of niet-democratieën, wel. Evenwel is het idee van ‘*democracy building*’, zoals in Irak aan begin 21e eeuw, gebaseerd op deze ‘democratische vredesthese’.

Uit het sociaal-liberale wantrouwen tegen de staat als internationale speler komt ook het streven voort de macht van de staat in de internationale politiek in te perken. Dat kan op verschillende manieren. Belangrijk is de uitbreiding van het internationale recht, internationale arbitrage en de uitbreiding van het aantal internationale (gouvernementele) organisaties. Door internationale afspraken, van praktische zaken als telecom en milieu, tot internationale gerechten en de oprichting van regionale organisaties zoals de Europese Unie, krijgt de staat steeds minder speelruimte, en wordt ook het aantal potentiële geschilpunten verminderd. Sommige sociaal-liberalen hebben zelfs een wereldfederatie als ideaal.

Libertariërs hebben een heel ander uitgangspunt. Zij vertrouwen op private contracten om mogelijke geschillen te voorkomen of te beslechten. Dat heeft twee aspecten. Zij denken dat isolationisme de beste manier van omgaan met het buitenland is. Dus wel handel en andere private contacten, maar verder zo min mogelijk bemoeienis met anderen. Geen militaire interventies, maar ook geen internationaal recht, of internationale organisaties. Libertariërs zijn echter niet pacifistisch, dus als hun territorium zou worden aangevallen dan willen zij een sterke defensiemacht hebben, alleen dan niet gebaseerd op dwang, maar op basis van vrijwilligheid en private contracten. Alleen dan is oorlog te voorkomen.

Klassiek-liberalen hebben een middenpositie. Er zijn zeker voordelen van internationale samenwerking, vooral om praktische zaken te regelen. Maar te veel internationaal recht en internationale organisaties leiden tot een bovennationale staat, met zo veel taken dat er een gevaar ontstaat voor de individuele vrijheid. Defensie en buitenlandse politiek zijn wel kerntaken en de veiligheid van het land wordt bevorderd door het aangaan van defensieallianties (zoals de NAVO), die

tegenwicht bieden voor bedreigingen vanuit machtige landen en hun partners.

Tot slot nog twee belangrijke kwesties. Een is de vraag of vrijhandel vrede bevordert. Sociaal-liberalen en libertariërs denken van wel. Zij wijzen erop dat door internationale handel wederzijds afhankelijke relaties ontstaan tussen landen en dat handel welvaart oplevert die leiders niet willen riskeren door oorlogsvoering. Klassiek-liberalen zijn sceptisch. Zij zijn het eens dat internationale handel heel veel voordelen heeft, maar wijzen er tegelijk op dat hiermee andere oorzaken van oorlog (religie, geografisch, etc.) niet worden weggenomen. Daarbij, zoals Adam Smith schreef, maakt handel landen rijker, maar met die rijkdom kan ook meer militaire macht worden gekocht, die uiteindelijk zal worden ingezet. Ook hiervan zijn actuele voorbeelden, zoals Rusland en China.

De laatste kwestie gaat over de wenselijkheid van militaire interventie ten behoeve van de bescherming van fundamentele mensenrechten.

Hier zijn de isolationistische libertariërs ronduit tegen. Klassiek-liberalen zien er ook weinig in. Zij hebben het beginsel van soevereiniteit hoog, geloven niet dat interventies hun doel bereiken, maar kunnen zich wel voorstellen dat buitenlandse machten in een land interveniëren als er sprake is van zoiets verschrikkelijks als volkerenmoord (genocide). Sociaal-liberalen zien een veel ruimere beschermingsverantwoordelijkheid (*‘responsibility to protect’*) ter bescherming van flagrante schendingen van mensenrechten, overigens zonder dat heel scherpe grenzen (kunnen) worden aangeven.

Dit korte overzicht is niet uitputtend, maar laat zien dat het liberale denken over oorlog veelzijdig is en volop ruimte geeft voor debat tussen liberalen.

dr. Edwin van de Haar is gespecialiseerd in liberale internationale politieke theorie.

‘... MENSEN GRIJPEN OM EEN KLEINE, OF ZELFS ZONDER ENIGE REDEN HAASTIG NAAR DE WAPENS, EN ALS ZE EENMAAL ZIJN OPGENOMEN, IS ER GEEN RESPECT MEER VOOR DE WET, HET GODDELIJKE OF HET MENSELIJKE ...’

HUGO DE GROOT

SI VIS PACEM, PARA BELLUM

door Peter Valstar

Wie vrede wil, bereidt zich voor op oorlog. Het eeuwenoude adagium lijkt de laatste 200 jaar nauwelijks te zijn doorgedrongen tot de Nederlandse politieke gelederen, ondanks de verschillende oorlogen op het Europese continent. Van de Belgische Revolutie tot en met de Tweede Wereldoorlog; keer op keer werd het budget van de krijgsmacht bij een dreigende oorlog snel en drastisch verhoogd, maar het bleek te weinig en te laat. Zodra het gevaar was geweken, daalde het budget harder dan het steeg. Dezelfde reflex laat zich ook nu weer voorspellen. Het politieke leervermogen is van korte duur.

Dit jaar kwam er onder dreiging van een oorlog op het Europese continent een extra impuls voor de krijgsmacht. De kersverse coalitie verhoogde het budget al structureel met drie miljard euro, en na de Russische inval in Oekraïne kwam daar nog eens twee miljard euro bij. Nederland haalt daardoor – eindelijk, maar ook slechts tijdelijk in 2024 en 2025 – de in 2014 in NAVO-verband gemaakte afspraak dat de lidstaten twee procent van het nationale inkomen uitgeven aan de krijgsmacht.

Daarmee is de krijgsmacht er nog niet. Het gaat jaren duren voordat de investeringen tot nieuwe inzetbare getrainde eenheden leiden. Omdat andere landen ook hun uitgaven opschroeven, duurt het bovendien langer voordat de industrie alles kan leveren. Daarnaast heeft Defensie misschien nog wel de grootste strijd te voeren op de overspannen arbeidsmarkt. De 12.000 militairen die in 2010 moesten vertrekken vanwege bezuinigingen worden nu gemist. Ondertussen dient decennia achterstallig onderhoud aan het aan betonrot lijdende vastgoed te worden weggewerkt.

Al deze uitdagingen vragen om geduld bij Kamerleden, die redelijkerwijs niet kunnen eisen dat de problemen van de ene op de andere dag zijn opgelost. Tijdens die periode is het ook aan politici niet in de verleiding te raken toch maar weer te beknibbelen op defensie, om zo andere plannen te bekostigen. Dat geldt ook als er ooit weer een periode van relatieve vrede aanbreekt, omdat de gebeurtenissen van dit jaar laten zien dat de veiligheidssituatie plots kan verslechteren.

Vooraanstaande adviesorganen bekritiseren terecht het schommelende beleid. De Algemene Rekenkamer wees in 2021 op de ondoelmatige en ondoordachte cyclus van bezuinigen en weer investeren. De bezuinigingen leveren vaak minder op dan gehoopt, en eenmaal opgeheven kennis en kunde weer opbouwen is duur. De Adviesraad Internationale Vraagstukken adviseerde begin dit jaar om over te stappen op een kabinetsperiode-overstijgende, meer verplichtende defensieplanning, met een looptijd van tien jaar, en deze planzekerheid vast te leggen in een Defensiewet.

De krijgsmacht is gebaat bij stabiele financiering. Waar onze militairen Nederland dienen te beschermen, dient de politiek hen te beschermen tegen de waan van de dag, van onszelf en onze opvolgers. Daarom dienen de VVD, SGP en het CDA een initiatiefwet in om de twee procent vast te leggen in een Defensiewet. Als er zekerheid is dat het budget meestijgt met de economie, kan Defensie investeren voor de lange termijn, en voortdurend inspelen op nieuwe dreigingen.

Defensie is wezenlijk anders dan alle andere beleidsterreinen. Als een staat zichzelf *in extremis* (samen met bondgenoten) niet kan

verdedigen tegen een kwaadwillende andere staat, dan riskeert hij in het ergste geval op te houden te bestaan. In dat geval verdwijnt ook de zeggenschap en beleidsruimte over andere terreinen zoals de rechtsstaat, onderwijs, zorg en sociaal beleid. De Russische aanval op Oekraïne heeft duidelijk gemaakt dat dit scenario ook anno 2022 in Europa voorstelbaar is. De Russische aanval vernietigde alles wat er op de voorgenoemde terreinen is opgebouwd in steden als Marioepol.

Als we alles dreigen te verliezen, staat de krijgsmacht op om het te verdedigen en desnoods terug te winnen. In tijden van oorlog of rampspoed. Bij overstromingen en pandemieën. Dat terwijl het een politieke keuze is geweest de krijgsmacht decennialang uit te kleden, waardoor zij niet meer kan voldoen aan de grondwettelijke taken zoals bescherming van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied. Het is dan ook een politieke keuze dit tijt te keren en te investeren in onze eigen veiligheid. Ook in tijden van vrede, om voorbereid te zijn op oorlog.

Peter Valstar is Tweede Kamerlid voor de VVD en woordvoerder op de portefeuille Defensie.

‘... WHAT BASIS FOR WAR COULD THERE STILL BE,
ONCE ALL PEOPLES HAD BEEN SET FREE? ...’

LUDWIG VON MISES

BESCHERM ONZE LIBERALE SAMENLEVING TEGEN RUSLAND EN CHINA

door Ruben Brekelmans

Nederland is een klein land met een open economie. In veel opzichten krachtig, maar ook kwetsbaar. Als ergens in de wereld een steen in het water wordt gegooid, klotsen de golven al snel over onze dijken. Dat heeft grote invloed op het leven van Nederlanders. Wanneer geopolitieke spanningen toenemen, merken wij dat direct in onze handel, banen en prijzen. Oorlog en repressie leiden snel tot grote migratiestromen naar Nederland. En agressieve grootmachten als Rusland en China misbruiken onze openheid. Dit alles zet onze welvaart, vrijheid en veiligheid onder druk. Soms fysiek, steeds vaker digitaal.

Op 24 februari is de wereld veranderd. Gemotiveerd door imperiale ambities viel Rusland zijn soevereine buurland Oekraïne binnen. Daarbij pleegt het grove oorlogsmisdaden en schendt het mensenrechten op grote schaal. Onschuldige burgers worden gebombardeerd, gedeporteerd, mishandeld en verkracht. En dat alles in de 21e eeuw op het Europese continent.

De Russische invasie is bovenal afschuwelijk voor Oekraïners. Maar ook voor Nederland, Europa en de rest van de wereld is dit een geopolitieke aardverschuiving. De fundamentele principes voor onze manier van leven staan op het spel: het recht van een land zijn eigen toekomst te bepalen, respect voor landsgrenzen, en de basale veiligheid voor een vrije samenleving. Deze Russische dreiging stopt niet in Oekraïne, de imperiale ambities en frustraties van Poetin reiken verder. Als Oekraïne verliest verschuift de dreiging verder Europa in.

Nu de oorlog voortduurt moeten Nederland en de EU hun burgers overtuigen van wat er op het spel staat. Het gaat niet alleen om het lot

van de Oekraïners, maar ook om onze vrijheid en veiligheid. Daarom is het ook in ons belang Oekraïne te helpen deze oorlog te winnen. We moeten zware wapens blijven leveren, zolang deze oorlog duurt. Daarbij moeten we onze partners, zoals Duitsland, blijven aansporen hetzelfde te doen. En steeds weer samen op zoek naar creatieve manieren om dit voor elkaar te krijgen.

Daarnaast moeten Nederland en de EU humanitaire en financiële steun blijven bieden. Rusland bombardeert civiele infrastructuur, waardoor veel Oekraïners zonder elektriciteit en water zitten. Er zijn tekorten aan voedsel en medicijnen. Om de economie enigszins draaiende te houden zijn miljarden nodig. Verwoeste steden en dorpen moeten worden opgebouwd. Oekraïne heeft hier structureel onze hulp bij nodig. In de tussentijd vangt we Oekraïners op die zijn gevlucht voor de Russische raketten en invasie. Als Oekraïners hun land ontvluchten staan ze in de EU, ze kunnen nergens anders heen. Dit is opvang in onze regio.

We moeten Rusland maximaal onder druk blijven zetten door middel van sancties, zodat het steeds moeilijker wordt deze oorlog vol te houden. Vooral technologische sancties hebben grote impact. Daarbij is het belangrijk deze sancties effectief te handhaven en te voorkomen dat deze via derde landen worden omzeild. Tegen het omzeilen van sancties moet de EU harder optreden, zoals ook de Verenigde Staten doen. Verder moeten we Rusland internationaal nog meer isoleren, door onze banden met landen in de rest van de wereld te versterken. Dit betekent vanuit Nederland en de EU minder vaak een opgeheven vinger en vaker een uitgestoken hand. Daarin valt nog veel te winnen.

Bovendien moeten we met China niet in dezelfde situatie terechtkomen als met Rusland. We mogen niet dezelfde fout maken. Momenteel zijn we te afhankelijk van China, zeker als het gaat om kritieke grondstoffen en technologie. De dreiging van China is nog groter en veelzijdiger, en zal alleen maar toenemen. Zowel door agressie richting Taiwan, als door spionage, intimidatie en geopolitieke druk richting ons. Opnieuw zullen onze waarden, principes en belangen onder druk staan. Om maximaal tegendruk te kunnen uitoefenen, moeten we onze afhankelijkheden van China sneller afbouwen.

Tot slot, na de geopolitieke aardverschuiving van 24 februari moeten we de realiteit erkennen. Rusland is agressiever dan voorheen, China wordt alsmaar machtiger. Dit is een gevaar voor onze vrijheid, veiligheid en welvaart. Het liberale fundament van onze samenleving staat op het spel. We moeten ons hier actiever tegen beschermen. Dit vraagt om realisme en duidelijke keuzes. Buitenlandbeleid is geen ver-van-je-bed-show meer.

Ruben Brekelmans is Tweede Kamerlid en woordvoerder Buitenlandse Zaken en Asiel en Migratie namens de VVD.

‘... EACH GENERATION HAS TO STAND UP FOR DEMOCRACY.
IT CAN'T TAKE ANYTHING FOR GRANTED AND MAY HAVE TO FIGHT
FUNDAMENTAL BATTLES ANEW ...’

MARGARET THATCHER

EUROPESE PIJLER BINNEN DE NAVO

door Bart Groothuis

De VVD is traditioneel huiverig voor Europese defensiesamenwerking, zeker wanneer de EU daarin een rol krijgt. Ondermijning van de NAVO ligt immers op de loer wanneer de EU capaciteiten en taken doubleert van de NAVO; ‘schoenmaker hou je bij je leest’. Een valide uitgangspositie, maar ook gedateerd.

De EU levert inmiddels een volwaardige bijdrage aan de veiligheid van het NAVO-gebied: door te investeren in militaire mobiliteit, *enablers* of nieuwe militaire capaciteiten die de NAVO versterken, maar ook door nieuwe dreigingen voortvarend aan te pakken, zoals desinformatie, ongewenst beïnvloeden van verkiezingen, economische dwang, diefstal van intellectueel eigendom en andere dreigingen onder de drempel van artikel 5 van de NAVO. Wie het huidige dreigingslandschap op zich in laat werken, ziet al snel dat de EU en de NAVO complementair aan elkaar kunnen opereren; niet als twee verschillende *security providers* maar als één en dezelfde. De vastberaden gezamenlijke reactie op de Russische oorlog tegen Oekraïne demonstreerde dat overtuigend, wat overigens ook in Beijing is waargenomen.

Het beperken van defensiesamenwerking tussen Europese landen zonder een rol voor de EU, is ook achterhaald. De EU stelt, met brede steun van lidstaten, fondsen en in de toekomst mogelijk btw-vrijstelling beschikbaar om samenwerking en de defensie-industrie te bevorderen, maar ook om munitie-achterstanden weg te werken

en zij biedt een platform voor Europese capaciteitsontwikkeling waar de NAVO om vraagt. Het is zinnvoller om als VVD actief input te geven voor de vormgeving van deze initiatieven.

Maar er is meer dat pleit voor verdergaande Europese defensiesamenwerking. We kunnen de ogen immers niet sluiten voor pogingen van het Trumpisme om de Amerikaanse republiek, en daarmee de onvoorwaardelijke Amerikaanse militaire steun voor Europa's territoriale veiligheid, uit te hollen. Europa zal dus in scenario's moeten denken waarin de veiligheids garanties van onze belangrijkste bondgenoot minder vanzelfsprekend zijn, ook vanwege de sterke Amerikaanse focus op de dreiging uit China; een weg die elke opvolger van president Biden zal bewandelen. Amerikanen, zowel Republikeinen als Democraten, vragen Europa in wezen al de eigen broek meer op te houden, zodat Amerika de handen vrijer heeft in de rest van de wereld. Europa moet met andere woorden dus een militaire klus kunnen klaren, met en zonder de VS, maar zeker in Europa's eigen achtertuin.

Willen we dus de Amerikanen niet van ons vervreemden, zoals we in Libië deden toen de VS Europa vroeg een *no-fly* zone in te stellen maar de VS de operatie na zes weken noodgedwongen over moest nemen omdat we er niet toe in staat waren zonder Amerikaanse *enablers*, dan zullen we nu zelf forse stappen moeten zetten in Europese defensiesamenwerking. Daarbij past ook

de ontwikkeling van een eigenstandiger Europese defensie-industrie die strategische wapensystemen kan ontwerpen die voor individuele lidstaten te duur zijn.

Ondanks al deze geopolitieke verschuivingen blijven de basisuitgangspunten van de VVD valide: een EU-krijgsmacht voor territoriale verdediging is en wordt nooit een optie. Het volwassenheidsproces voor nucleaire inzet, langeafstandsinzet of wereldwijde escalatie-dominantiemogelijkheden, is afwezig binnen de EU. En voor de NAVO is de komende 15 jaar geen alternatief voorhanden dat voldoende strategisch militair vermogen en dus afschrikking kan leveren, ook niet met of binnen de EU.

Een Europese pijler binnen de NAVO echter, die tegemoetkomt aan Amerikaanse bezwaren over Europese defensiebezuinigingen, die ook zelfstandig in staat is een klus te klaren in Europa's eigen achtertuin met en zonder onze belangrijkste bondgenoot, die complementair samenwerkt met de EU op het gebied van dreigingen onder de drempel van artikel 5 van de NAVO, maar die ook de militaire industriële basis onder die Europese pijler van de NAVO vormgeeft, verdient de steun van de VVD.

Bart Groothuis is Europarlementariër namens de VVD.

‘... TO BE PREPARED FOR WAR IS ONE OF THE MOST EFFECTIVE MEANS
OF PRESERVING PEACE ...’

GEORGE WASHINGTON

LIBERALE DENKERS OVER OORLOG EN VREDE

Niccolò Machiavelli (1469-1527) door Wilbert Jan Derksen

De Italiaanse Niccolò Machiavelli geldt eerder als wegbereider van het liberalisme, dan als liberaal pur sang. Toch heeft hij een aantal relevante ideeën geuit over de betekenis van oorlog en vrede. Want hoewel de meeste mensen hem kennen als politiek filosoof, schreef hij ook veel over militaire strategie. Hij beschouwde zijn boek *De krijgskunst* (1521) zelfs als het belangrijkste werk dat hij ooit schreef.

Machiavelli zag oorlog en politiek als inherent verweven met elkaar. Oorlogsvoering is een logische extensie van politiek, zo stelde hij. Wanneer diplomatie faalt, is oorlog een instrument om politieke doeleinden te bereiken. Politiek zelf is daarop ook een zekere vorm van oorlogsvoering. Het bekwaam worden in de krijgskunst is voor de vorst dan ook zijn belangrijkste taak. Doet hij dat niet, dan brengt hij zijn eigen positie in gevaar. Hij moet praktijk ervaring opdoen in de vorm van training, maar vooral theoretische kennis vergaren door de militaire geschiedenis te bestuderen en te kijken wat in het verleden wel en niet heeft gewerkt.

Een sterk leger geldt als een politiek symbool en maakt duidelijk dat er niet met je valt te sollen. Machiavelli had daarbij een uitgesproken voorkeur voor een burgerleger, omdat

burgers een oorlog zo spoedig mogelijk willen winnen om terug te keren naar hun normale levens. In het bijzonder was hij wantrouwend tegenover huurlingen. Machiavelli was dan ook een voorstander van de dienstplicht en wilde dat de burgersamenleving sterk met het leger verbonden was. Een militaire opleiding zou bovendien zorgen voor rechtvaardige en gedisciplineerde burgers.

Machiavelli stelde daarnaast dat een vorst nooit voor neutraliteit moest kiezen in een oorlogssituatie. De winnaar zal je zien als een zwakke leider waar je niet op kunt bouwen en de verliezer zal je haten omdat je niet te hulp schoot toen het nodig was.

Waar Machiavelli zich echter op verkeek was de impact die vuurwapens zouden hebben op het slagveld. Deze deden rond zijn tijd hun intrede in Europa, maar Machiavelli zag er weinig potentie in en bleef pleiten voor de traditionele manier van oorlogsvoering. Onterecht, zo bleek in de eeuwen daarna.

Hugo de Groot (1583-1645) door Maartje Schulz

De Nederlands rechtsgeleerde Hugo de Groot, ook bekend onder zijn Latijnse naam Hugo Grotius, is een van de grondleggers van het

internationaal recht. Met zijn werken *Mare liberum* (1609) en *De iure belli ac pacis* (1625) stond hij aan de basis van het internationaal publiekrecht, ook wel het volkenrecht genoemd, dat zich van oorsprong bezighield met het regelen van de rechtsverhoudingen tussen staten. Voor dit journal over oorlog en vrede is niet zozeer zijn invloedrijke werk over de ‘Vrije Zee’ van belang, maar vooral zijn latere boek *De iure belli ac pacis*.

De Groot maakt in *De iure belli ac pacis* (‘Over het recht van oorlog en vrede’) onderscheid tussen het recht dat geldt ten tijde van vrede en het recht dat geldt ten tijde van oorlog. Voornamelijk hield hij zich bezig met vraagstukken rondom oorlog, zoals de vraag wanneer het gerechtvaardigd is om oorlog te voeren en de vraag wat voor handelingen er in zo’n oorlog voor de strijdende partijen gerechtvaardigd zijn. Zo is volgens De Groot oorlog slechts in een beperkt aantal gevallen legitiem, daar het een basis had in het natuurrecht. Zo was in zijn ogen bijvoorbeeld oorlog uit zelfverdediging of als het tot doel had eigendommen te herstellen, gerechtvaardigd.

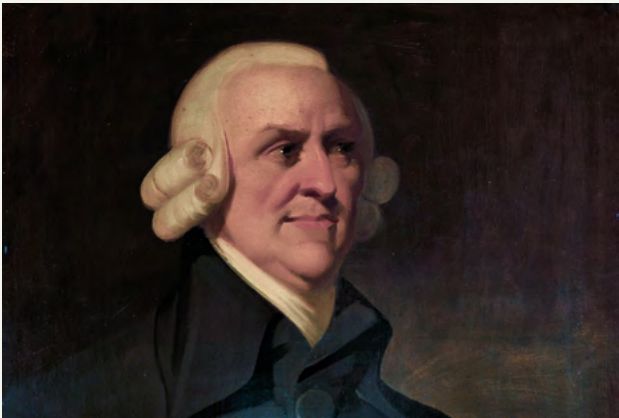
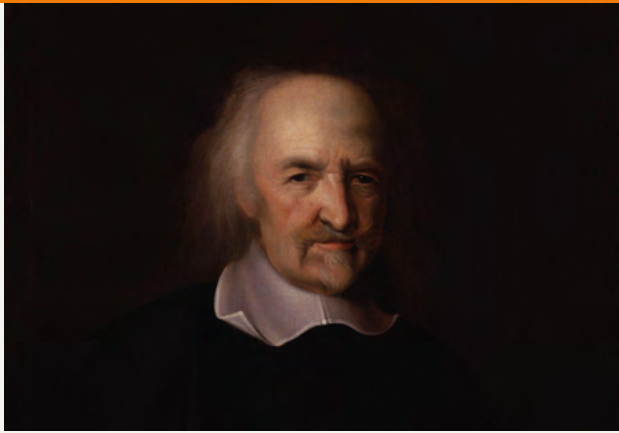
De Groot probeerde bovendien een middenweg te vinden tussen het denken dat alle militaire methoden geoorloofd zijn in een oorlog en het denken dat niets is geoorloofd. In een oorlog die een legitieme reden had mocht veel, maar verkrachting mocht in zijn ogen bijvoorbeeld niet. Ook maakte De Groot duidelijk dat zelfs als oorlogshandelingen gerechtvaardigd zijn, het niet altijd moreel juist of prudent is deze uit te voeren. Hij pleitte voor gematigdheid en keerde zich bijvoorbeeld tegen onnodig bloedvergieten. Met dit werk heeft De Groot een belangrijke bijdrage geleverd aan het juridische en ethische denken over internationale oorlogsvoering.

Schilderijen v.l.n.r. Niccolò Machiavelli en Hugo de Groot

‘... HET SLECHTE VAN OORLOG IS DAT HET MEER SLECHTE MENSEN MAAKT DAN HET KAN WEGNEMEN ...’

IMMANUEL KANT

Schilderijen v.l.n.r. Thomas Hobbes, Adam Smith en Adam Ferguson

Thomas Hobbes (1588-1679) door Fleur de Beaufort

De enige reden waarom mensen die van nature toch gesteld zijn op hun vrijheid en op macht over anderen zich onderwerpen aan een staatsmacht is hun veiligheid, aldus de Britse denker Thomas Hobbes. In zijn werk *Leviathan* uit 1651 schetste Hobbes de weinig aantrekkelijke ‘natuurtoestand’, waarin ieder voor zich leefde, zonder hoger gezag. “In such condition, there is no place for industry; because the fruit thereof is uncertain: and consequently no culture of the earth; no navigation, nor use of the commodities that may be imported by sea; no commodious building; no instruments of moving, and removing, such things as require much force; no knowledge of the face of the earth; no account of time; no arts; no letters; no society; and which is worst of all, continual fear, and danger of violent death; and the life of man, solitary, poor, nasty, brutish, and short.”

Alleen als alle mensen in een land overeenkomen een deel van de macht over te dragen aan de soeverein kan deze zorgen voor bescherming tegen aanvallen van buitenaf evenals tegen het onrecht wat mensen elkaar onderling kunnen aandoen. Dan zou de veilige basis ontstaan die samenleven mogelijk maakte. Hobbes gaat in *Leviathan* bij de soevereine macht doorgaans uit van één persoon, al spreekt hij ook over een vergadering van mensen die de wil van allen afzonderlijk bij meerderheid van stemmen uiteindelijk tot één wil kan reduceren en zo de macht kan uitoefenen.

Hobbes was één van de eersten die een denkbeeldig sociaal contract tussen mensen ten behoeve van hun vrijheid en veiligheid nader uitwerkte. Toch geldt hij niet als liberaal denker, daar de macht van de soeverein vrijwel onbeperkt was. Anders dan John Locke, voorzag Hobbes niet in een recht van opstand tegen de soeverein als deze de belangen van de burgers zou schaden. De rechten die burgers overdroegen aan de soevereine macht waren ze voor goed kwijt.

Adam Smith (1723-1790) en Adam Ferguson (1723-1816) door Patrick van Schie

De Schotse Verlichtingsdenkers Adam Smith en Adam Ferguson waren leeftijdgenoten. Zij waren ook bevriend. Allebei betoogden ze dat de ontwikkeling van samenlevingen van de meest primitieve (van jagers) naar de (in hun tijd) meest ontwikkelde handelsnaties gepaard gaat met toenemende arbeidsspecialisatie.

Zij geloofden *niet*, zoals nogal wat negentiende-eeuws liberalen deden, dat oorlog als gevolg van een ‘hogere’ vorm van beschaving zou verdwijnen. Hoe rijker een land, des te meer het een invasie juist te duchten had, schreef Smith in zijn *The wealth of nations*. Voor Ferguson waren conflict en strijd, ook tussen naties, onvermijdelijk verbonden aan samenlevingen die niet in slavernij waren vervallen. Daarom zou een land altijd een leger nodig hebben.

Sterker, zo opende Smith de passage in zijn boek over wat een staat te doen stond: “*The first duty of the sovereign, that of protecting the society from the violence and invasion of other independent societies, can be performed only by means of a military force.*”

Arbeidsspecialisatie raakt ook de uitoefening van het militaire vak. In een jagerssamenleving oefent iedereen die taak uit. In een agrarische samenleving neemt van de hele bevolking een kwart tot een vijfde deel deze taak op zich, schatte Smith. De strijdende jongemannen weten dat de oudere mannen, de vrouwen en kinderen tijdens hun afwezigheid voor de kost (de boerderij) kunnen blijven zorgen. In een samenleving van allerlei handwerkslieden en handelaren heeft het laten liggen van het eigenlijke werk om ten strijde te trekken tot gevolg dat er geen inkomen meer is. Daarom dient de staat ervoor te zorgen dat het vak van militair, ook een vak waarin men zich steeds meer heeft te bekwamen en dus te specialiseren, door een zeer beperkt deel van de bevolking kan worden uitgeoefend. Smith schatte dit aandeel op een procent van de hele bevolking.

Smith beschreef dat er twee manieren zijn waarop een staat een leger op de been kan brengen. De ene is een milizie, bestaande uit burgers die náást hun reguliere werkzaamheden geregeld voor de militaire taak worden geoefend. De andere is een staand leger van beroepsmilitairen. Op de vraag welke van beide manieren de voorkeur verdient, gaven Smith en Ferguson verschillende antwoorden.

Smith gaf de voorkeur aan een beroepsleger. Mannen die permanent worden getraind voor de strijd zijn daartoe beter uitgerust, ook in mentaal opzicht. Gewone burgers worden door de uitoefening van hun eigen beroep vanzelf ‘*unwarlike*’. Zij zijn daardoor bijvoorbeeld minder goed in staat om bevelen zonder meer te gehoorzamen, iets wat in de hitte van de strijd op het slagveld nodig is. Smith beseftte dat sommigen in een staand leger een bedreiging voor de vrijheid in de samenleving zagen. Had Julius Caesar immers niet met zijn leger de Romeinse republiek vernietigd? Maar zolang de soeverein zelf het gezag over het leger uitoefende, en de officieren uit de vooraanstaanden in het land werden gerekruteerd, zou er zijns inziens geen gevaar te duchten zijn.

‘... OORLOGEN BEGINNEN WANNEER JE WENST, MAAR ZE EINDIGEN NIET WANNEER JE WILT ...’

NICCOLÒ MACHIAVELLI

Ferguson zag dit anders. Hij meende dat een samenleving waarin de militaire deugden, zoals moed en opofferingsgezindheid, niet breed werden onderhouden in een oorlog zwak zou staan. Van (nog) groter belang dan geoefendheid was de gedrevenheid van burgers die strijden voor het voortbestaan van hun eigen (vrije) samenleving. Daar kon een militair die slechts voor geld streed nooit tegenop. Bovendien schreef Ferguson dat wanneer de burgerlijke macht en de militaire macht te ver van elkaar af kwamen te staan, de laatstgenoemde macht zich tegen de vrijheid dreigde te keren. Een algemene weerplicht (voor mannen) was nodig om enerzijds onder burgers de militaire deugden te onderhouden doch anderzijds het leger te blijven doordringen van een geest van vrijheid.

Immanuel Kant (1724-1804)

door Maartje Schulz

Zum ewigen Frieden (‘Naar de Eeuwige Vrede’) is een essay van de Duitse filosoof Immanuel Kant uit 1795. Kant stond stil bij de bloedige nasleep van de Franse Revolutie van 1789 en de talrijke revolutionaire oorlogen tussen Frankrijk en verschillende Europese mogendheden, waaronder Oostenrijk en Kants Pruisen. Het grootste deel van Kants leven was Pruisen in oorlogen verwickeld.

Het is daarom niet verbazingwekkend dat hij in *Zum ewigen Frieden* schrijft: “De natuurlijke staat van de mens is niet vreedzaam samenleven maar oorlog – niet altijd openlijke vijandelijkheden, maar in ieder geval een onophoudelijke dreiging van oorlog. Dus een toestand waarin geen gevaar bestaat van vijandelijkheden moet *tot stand worden gebracht*, en dat zal ook meer moeten omvatten dan alleen de afwezigheid van vijandelijkheden.”

Kants essay heeft de vorm van een filosofisch project gericht op het bereiken van eeuwige vrede tussen staten. Hij noemt daarbij drie definitieve voorwaarden:

i) Dat landen een republikeinse constitutie moeten hebben; waarmee hij bedoelt dat landen representatieve regeringen moeten hebben, waarbij burgers gelijkelijk worden erkend als subjecten met rechten en er een scheiding bestaat tussen uitvoerende en wetgevende macht.

ii) Een federatie van vrije, vredige landen (te onderscheiden van een Vredesverdrag dat slechts gericht is op het bereiken van eenmalige vrede).

iii) Universele gastvrijheid (hier gaat het vooral om *het recht* van een buitenlander om niet vijandig te worden behandeld wanneer hij aankomt op het grondgebied van een ander land).

Alleen als aan deze voorwaarden is voldaan denkt Kant dat er de mogelijkheid is om tot een stabiele vrede te komen. Kants idee kreeg een heropleving met de academische theorie over de democratische vrede (democratische landen geraken niet gauw in oorlog met elkaar). Deze theorie leunt vooral op Kants eerste voorwaarde voor vrede. De ideeën van Kant zag je politiek ook terug in bijvoorbeeld het Veertienpuntenplan (1918) van de Amerikaanse president Woodrow Wilson, dat een aanzet gaf tot het oprichten van de Volkenbond.

Benjamin Constant (1767-1830)

door Patrick van Schie

De Zwitsers-Franse liberaal Benjamin Constant meende in lijn met veel Verlichtingsdenkers dat primitieve samenlevingen vanzelf naar oorlog neigden, omdat zij hun zelfstandig bestaan nooit zeker wisten. Samenlevingen in een hoger stadium van ontwikkeling zouden daarentegen zijn gaan inzien dat oorlog te veel kost, niet

alleen financieel maar tevens in mensenlevens en aan schade. Zij beseffen dat handel een veel betere manier is om de krachten met andere naties te meten.

Constants essay *Verovering* verscheen in december 1813. Europa was merendeels in het ‘tijdperk van handel’ beland en toch had de zojuist bij Leipzig verslagen Napoleon het continent meer dan een decennium lang met oorlogen geteisterd. In een handelsnatie waar burgers breed beseffen hoe verderfelijk oorlog is, diende een heerser ‘valse voorwendsels en schandalige leugens’ te gebruiken om de natie op zijn oorlogspad mee te krijgen. Overheden die dubbelhartig en verraderlijk handelen eroderen ook onder de eigen burgers gevoelens van mildheid en rechtvaardigheid.

Veroveringstochten in de moderne tijd hebben bovendien het nadeel dat men de veroverde gebieden aan dezelfde wet- en regelgeving wil onderwerpen als welke geldt in het eigen land. Daardoor wordt steeds minder rekening gehouden met de belevingswereld van de bevolking ter plaatse. Een euvel waaraan grote landen sowieso lijden: de periferie wordt bestuurd vanuit een regeringscentrum waar de machthebbers zich niet (meer) kunnen inleven in de gewoontes en ideeënwereld van de ‘veraf’ gelegen gebieden. In een groot rijk streven de heersers naar uniformiteit. Constant stelde echter: ‘Variëteit is leven, uniformiteit dood.’

Schilderijen v.l.n.r. Immanuel Kant en Benjamin Constant

‘... WAR IS EVIL, BUT IT IS OFTEN THE LESSER EVIL ...’

GEORGE ORWELL

Een veroveraar kan al gauw niet ophouden met veroveren. Zo raakt hij ook steeds despotischer. Zijn val wordt dan onvermijdelijk, meende Constant. Was de hoop die Constant bood op herstel van de ‘natuurlijke’ toestand van vrede tussen handelsnaties, echter niet al te zeer door het voorbeeld van de val van Napoleon ingegeven? Komt een despotische veroveraar werkelijk altijd ten val?

Constant was zeker geen pacifist. Hij maakte een onderscheid tussen een (offensieve) oorlog en de ‘legitieme zelfverdediging van de onafhankelijkheid’ van een natie die werd aangevallen. Een natie waarin burgers zichzelf verdedigen kan wel degelijk blijik geven van de positieve deugden die ook in een oorlog naar boven kunnen komen, zoals: eenvoudige manieren, loyaliteit, trouw en zelfs genade. Voorwaarde is wel dat het daadwerkelijk om zelfverdediging gaat en dus (meestal?; PvS) om een *tijdelijke* toestand die de deugden van een handelsnatie niet in de wortel aantast.

Raymond Aron

Raymond Aron (1905-1983)

door Fleur de Beaufort

“Een betere verhandeling over de internationale politiek is sinds Clausewitz niet verschenen”, aldus de Duitse historicus Golo Mann in 1963 in zijn recensie van het zojuist in Duits vertaalde werk van Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*. De Franse filosoof en journalist Aron werkte in zijn lijvige studie inderdaad de hoofdgedachte van Clausewitz – dat oorlog de voortzetting is van de politiek met andere middelen – verder uit.

In de buitenlandse politiek is er anders dan in de binnenlandse politiek geen hoogste autoriteit. De internationale betrekkingen kenmerken zich, aldus Aron, in feite door wat Thomas Hobbes in zijn *Leviathan* schetste als een oorlog van staten tegen staten. Elke staat is uiteindelijk op zichzelf aangewezen en de onderlinge relaties tussen staten kenmerken zich continu door een afwisseling van oorlog en vrede. De verschillende pogingen om de anarchie tussen staten te beperken – zoals de oprichting van het Internationaal Hof van Justitie in Den Haag – bejegende Aron met scepsis. De verwezenlijking van Kants ideaal van een *Weltrepublik* – uiteengezet in *Zum*

ewigen Frieden – was ver weg, daar staten niet schroomden het bestaande volkenrecht als legale mogelijkheid tot oorlogsvoering te interpreteren. “Als het doel vrede door middel van de wet is, zijn we nog altijd even ver verwijderd van het doel als voorheen. Als het doel is alleen de oorlog te beperken, legaal in de ogen van de oorlogvoerenden, zijn we verder dan ooit van dat doel verwijderd sinds het einde van de godsdienstoorlogen.”

Aron formuleerde in zijn werk drie voorwaarden waaraan voldaan moest worden om Kants ideaal van een soort ‘internationale grondwet’ naderbij te brengen. Ten eerste zouden alle politieke regimes de rechten van hun eigen burgers moeten respecteren. Aron wees erop dat onder andere communistische regimes hier niet aan voldeden. Ten tweede was een bepaalde homogeniteit nodig ten aanzien van normen en waarden en constitutionele praktijk in alle staten. Tot slot zouden alle staten bereid moeten zijn tot volledige ontwapening en zich bij conflicten tot een internationaal tribunaal moeten wenden. Aron bleef ook na het schrijven van zijn lijvige werk van mening dat oorlogen nooit volledig zouden verdwijnen.

‘... VREDE IS ONMOGELIJK, OORLOG IS ONWAARSCHIJNLIJK ...’

RAYMOND ARON

(UITSpraak gedaan in verband met de Koude Oorlog)

NEDERLAND EN DE CHINESE DREIGING TEGEN TAIWAN

door Frans-Paul van der Putten

Hoe moet Nederland zich opstellen ten opzichte van de militaire dreiging die China voor Taiwan vormt? De Chinese regering gebruikt haar militaire macht op drie verschillende manieren in relatie tot Taiwan. Om te beginnen dreigt China met militair ingrijpen als Taiwan zich afscheidt van het Chinese vasteland. De dreiging van ingrijpen wordt onderbouwd door activiteiten als raketoefeningen en marine oefeningen in de nabijheid van Taiwan, of gesimuleerde landingsoperaties elders in China. Ten tweede gebruikt China zijn militaire macht ook als afschrikkingsmiddel tegen de Verenigde Staten. De Chinese regering wil de kans minimaliseren dat de VS interveniëren in een conflict tussen China en Taiwan. Door het opbouwen van een omvangrijke moderne krijgsmacht die in staat is de Amerikaanse aanwezigheid in Azië hard te raken, wil China de VS ervan overtuigen dat de kosten van een interventie zeer hoog zouden zijn. Oefeningen die dat moeten onderstrepen zijn bijvoorbeeld het afvuren van langeafstandsraketten die vliegdekschepen of vliegvelden kunnen raken. Aangezien Taiwan voor zijn verdediging voor een belangrijk deel op Amerikaanse steun is aangewezen, is deze tweede vorm van militaire dreiging door China indirect van grote betekenis voor het eiland.

Ten derde heeft China aangegeven dat het mogelijk geweld gebruikt tegen Taiwan als

alle vreedzame opties tot het samenvoegen van eiland en vasteland uitgeput zijn. De functie hiervan is voorkomen dat Taiwan de eenwording met de Volksrepubliek China eindeloos afhoudt, maar impliceert ook dat China wil dat er een zekere beweging richting eenwording is. Ter ondersteuning hiervan zet China eveneens militaire oefeningen in, waarbij de druk op Taiwan langzaam wordt opgevoerd. De frequentie van militaire vluchten door de luchtverdedigingszone van Taiwan, of die de middellijn tussen het eiland en het vasteland overschrijden, neemt jaarlijks toe. De Chinese regering gebruikt dit, in combinatie met economische en diplomatieke instrumenten, om Taiwan tot gesprekken over hereniging te dwingen. Dat Xi Jinping als China's leider steeds machtiger wordt en daardoor minder rekening hoeft te houden met andere meningen dan de zijne, maakt het lastiger in te schatten wat China's beleid in de komende jaren zal zijn.

De wijze waarop China militaire middelen gebruikt in relatie tot Taiwan kan niet los van de Amerikaanse China-strategie worden gezien. Ook de VS gebruiken hun militaire macht ter afschrikking, om te voorkomen dat China een aanval doet op Taiwan of andere strategische partners van Amerika. In 2012 begonnen de VS daarom met het vergroten van hun militaire aanwezigheid in Oost-Azië. Sindsdien voeren de VS de militaire (en economische en diplomatieke) druk tegen China op. Dat China's militaire houding deels door die van de VS wordt bepaald, neemt niet weg dat de Volksrepubliek

China al vanaf haar oprichting in 1949, nog voordat de VS zich opwierpen als beschermheer van Taiwan, het voornemen heeft om het eiland goedschiks of kwaadschiks in te lijven.

De strategische relatie tussen China, Taiwan en de VS is gebaseerd op militaire afschrikking. Voor de regionale stabiliteit is dit op lange termijn niet houdbaar. De VS en China kunnen elkaar militair wel in bedwang houden, maar op economisch gebied neemt China's invloed toe. Afschrikking is daarom voor de VS, die een leidende rol in Azië willen blijven spelen, geen houdbare strategie. Bovendien blijven zowel Taiwan (vanwege de Chinese dreiging) als China (vanwege de uitblijvende hereniging met Taiwan) ontevreden bij het voortbestaan van de status quo. Anderzijds heeft wederzijdse afschrikking tot nu toe waarschijnlijk een dempend effect gehad op potentiële escalatie van spanningen tussen China enerzijds en de VS en Taiwan anderzijds.

Wat echter wel acuut bijdraagt aan regionale instabiliteit in Azië is de derde functie van China's gebruik van militaire middelen: het bespoedigen van de inlijving van Taiwan. Dat de Chinese krijgsmacht steeds vaker en steeds grotere oefeningen nabij Taiwan houdt, zorgt voor een vicieuze cirkel. Taiwan en de VS hebben steeds minder vertrouwen dat de status quo houdbaar is. Dat leidt tot meer Amerikaanse wapenleveringen aan en militaire samenwerking met Taiwan, en meer Amerikaanse militaire oefeningen in de regio. De Amerikaanse minister

‘... I HATE WAR AS ONLY A SOLDIER WHO HAS LIVED IT CAN, ONLY AS ONE WHO HAS SEEN ITS BRUTALITY, ITS FUTILITY, ITS STUPIDITY ...’

DWIGHT D. EISENHOWER

van Buitenlandse Zaken Antony Blinken heeft onlangs verklaard te geloven dat China actief streeft naar inlijving van Taiwan en daarbij mogelijk naar militaire middelen zal grijpen. Intussen ziet de Chinese regering de VS niet alleen als een obstakel bij de hereniging met Taiwan, maar ook als een bedreiging voor China's eigen veiligheid.

Een punt van grote zorg voor Europa, en de rest van de wereld, is dat het steeds minder zeker is dat de Chinezen en Amerikanen in staat zijn te voorkomen dat hun onderlinge geopolitieke rivaliteit ontaardt in een oorlog. De Europese Unie moet een actieve rol spelen bij het tegengaan van verdere destabilisering in relatie tot de Taiwankwestie. Daarbij moet de EU samen optrekken met actoren in de regio die veel te verliezen hebben bij een conflict tussen de VS en China. Uiteraard Taiwan zelf, waarmee de al nauwe economische, wetenschappelijke en culturele betrekkingen verder moeten worden verstevigd. Daarnaast zijn Japan, Zuid-Korea en de Associatie van Zuidoost-Aziatische Naties (ASEAN) belangrijke partners voor de EU.

De EU moet duidelijk maken dat het afzien van Europese wapenleveringen aan Taiwan gebonden is aan beperkingen aan Chinese zijde bij het gebruik van militaire druk. De lidstaten van de EU zijn in de jaren 80 en 90 onder

Chinese druk gestopt met het exporteren van wapens naar Taiwan. Als China echter door blijft gaan met het opvoeren van militaire activiteiten die gericht lijken op het versnellen van de inlijving van Taiwan, zou het Europese beleid, aannemende dat de Taiwanese regering dat steunt, herzien moeten worden. Problematisch zijn met name overschrijdingen door Chinese gevechtstoestellen van de middellijn in de Straat van Taiwan, militaire oefeningen waarmee de toegang tot Taiwanese havens wordt geblokkeerd en het afvuren van raketten die over Taiwanese grondgebied vliegen. China zal ongetwijfeld zeer fel reageren op een Europese herziening van wapenexporten, maar belangrijk is te bedenken dat het al sinds decennia gedooft dat de VS wapens aan Taiwan verkopen. Mochten EU-landen wapens leveren aan Taiwan, dan moet dat collectief, met deelname van in elk geval Duitsland en Frankrijk. Essentieel is overigens dat zo lang als China afziet van militaire activiteiten die gericht zijn op grotere druk op Taiwan, de EU-lidstaten geen wapens leveren aan Taiwan en ook geen rol spelen in de wederzijdse militaire afschrikking tussen China en de VS.

Deze aanpak werkt alleen als de VS bereid zijn de status quo met betrekking tot Taiwan te handhaven. De Europese Unie moet daarom in afstemming met regionale actoren, inclusief

Taiwan zelf, een dialoog voeren met de VS over hun Taiwanbeleid. Provocerende acties van Amerikaanse zijde die niet bijdragen aan meer stabiliteit, zoals het recente bezoek aan Taiwan door de voorzitter van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden Nancy Pelosi, moeten worden vermeden. Het vermogen van de EU om bij te dragen aan internationale normen voor stabiliteit en om mogelijke wapenleveringen aan Taiwan als drukmiddel in te zetten tegen China helpt om serieus genomen te worden, niet alleen in Peking maar ook in Washington. De taak voor Nederland is zijn invloed binnen de EU te gebruiken om deze benadering te realiseren. Het bijdragen aan regionale stabiliteit moet de leidraad zijn voor Europees en Nederlands beleid met betrekking tot Taiwan.

Frans-Paul van der Putten is onderzoeker en adviseur op het gebied van China en geopolitiek.

Foto: Chiang Kai-shek Memorial Hall, Taipei City, Taiwan | JENG BO YUAN

‘... VREDE IS NIET DE AFWEZIGHEID VAN OORLOG, MAAR EEN DEUGD GEBASEERD OP EEN STERK KARAKTER ...’

BARUCH SPINOZA

DIPLOMATIE ALS WAPEN?

door Sven Koopmans

Weinig is zo belangrijk als vrede, maar er is helaas nog geen opleiding voor vredesonderhandelingen. Misschien is het daarom dat iedere keer als een buitenlands conflict de Nederlandse politiek bereikt, de discussie van voren af aan begint: er moet een onmiddellijk staakt-het-vuren komen! Laat er een bemiddelaar naartoe gaan (het liefst van onze voorkeursidentiteit), die als *‘honest broker’* moet optreden! Zorg er ook voor dat alle oorlogsmisdadigers berecht worden! Geen vrede zonder rechtvaardigheid! Laten wij meer investeren in ‘preventieve diplomatie’ om conflicten te voorkomen! Als diplomaat in vredesonderhandelingen herken ik de goede bedoelingen, maar zie ook de gevaren van deze reflexen. Onderhandelingen zijn het beste wapen, zowel voor vrede als voor oorlog. Laten we er dus gericht mee omgaan.

Diplomatie ter voorkoming van geweld is altijd goed, mits we weten wat we doen. Enkel investeren in Israëlisch-Palestijnse jongerenuitwisselingen zal geen vrede brengen. Vaak zijn dergelijke projecten bedoeld of onbedoeld een afleiding: ieder conflict bestaat uit veel meer dan een met persoonlijke ontmoetingen te ‘genezen’ vijandbeeld. Preventieve diplomatie kan heel belangrijk zijn, zeker als de oorlogsdreiging heel concreet is. Maar als een van de partijen geen legitieme vrede wil, zoals nazi-Duitsland ten tijde van de onderhandelingen in

München in 1938, of Rusland voorafgaand aan de invasie in Oekraïne in 2022, dan is zoeken naar het compromis geen oplossing, en moet diplomatie juist ingezet worden om grenzen te versterken.

Is oorlog eenmaal uitgebroken, dan is diplomatie de enige optie, tenzij partijen willen doorvechten tot de totale overwinning, zoals in de Tweede Wereldoorlog. Als het vernietigen van de tegenstand niet mogelijk is, zijn vredesonderhandelingen nodig. Maar dat betekent nog niet automatisch inzetten op een snelle wapenstilstand. De roep hierom is politiek begrijpelijk, zeker vanuit het buitenland, want men wil het schieten stoppen. Een wapenstilstand zonder politieke oplossing betekent wel dat het geschil blijft doorleven, en dat de overrompelde partij tot nader order zijn grondgebied en/of bevolking kwijt is. Een wapenstilstand kan zo de agressor belonen, en tijd geven om de wapenvoorraad aan te vullen voor een nieuwe veldslag volgend jaar. Vaak is dat desondanks de beste optie. Maar in 2016 liet Colombia zien dat het soms mogelijk is om met succes een alomvattend politiek akkoord te sluiten, hoewel het geweld tijdens de onderhandelingen gewoon doorging.

Een vredesakkoord vereist helaas altijd compromissen op het gebied van rechtvaardigheid. Zelfs een plotseling vegetarisch geworden bloeddorstige dictator zal geen akkoord tekenen als hem dat direct naar het Internationale Strafhof in Den Haag brengt.

Foto: Arco della Pace (Boog van de Vrede) in Milaan | Libero_Monterisi

Het is pijnlijk, maar de voorvechters van *‘no peace without justice’* zullen geen van beide krijgen.

Hoe ondankbaar de taak van de bemiddelaar ook kan zijn, er zijn altijd te veel gegadigden, zeker als het conflict nieuw is. Na veel mislukte en elkaar beconcurrerende pogingen, valt de taak uiteindelijk vaak toe aan de Verenigde Naties. Zonder expliciet partij te kiezen kan die wellicht als *‘honest broker’* inhoudelijk en met expertise bemiddelen. Maar vaak is het ook een grootmacht als de VS of een regionale organisatie of regering met goede banden, die de vredesonderhandelingen leidt. Waarschijnlijk niet omdat die onpartijdig zou zijn, maar omdat ze de machtsmiddelen kan en wil inzetten die nodig zijn om indruk te maken.

Anders dan in Nederland weleens wordt gesuggereerd, is er geen bewijs dat het geslacht van de bemiddelaar daarbij de kansen op vrede vergroot. Belangrijker lijkt het dat die persoon verstand van zaken heeft. Wat is het verschil tussen een staakt-het-vuren (*ceasefire*) en een wapenstilstand (*cessation of hostilities*), en wat moet erin staan over troepenrotatie? Hoe kan je een akkoord bereiken zonder dat partijen elkaar willen erkennen? Hoe ga je om met *die-hard hardliners*, en wanneer kan je als bemiddelaar een geloofwaardige deadline stellen? Ter beantwoording van die vragen zou een opleiding in vredesonderhandelingen zo gek nog niet zijn.

Sven Koopmans schreef *Negotiating Peace: A Guide to the Practice, Politics and Law of International Mediation* (Oxford University Press, 2018). Sinds 2021 is hij *Speciale Vertegenwoordiger van de Europese Unie voor het Midden-Oosten Vredesproces*. Eerder werkte hij voor onder meer de Verenigde Naties in vredesonderhandelingen voor Cyprus, Darfur, Kosovo, Mali, Soedan en Syrië. Van 2017 tot 2021 was hij lid van de Tweede Kamer voor de VVD.

‘... THE CONDITION OF MAN ... IS A CONDITION OF WAR
OF EVERYONE AGAINST EVERYONE ...’

THOMAS HOBBS

PARTICULIERE MILITAIRE BEDRIJVEN

door Wilbert Jan Derksen

Huurlingen vormen een van de oudste beroepssoorten ter wereld. Van de klassieke oudheid tot de Napoleontische oorlogen, door de hele geschiedenis heen is er gebruikgemaakt van huursoldaten. Ook onze eigen VOC beschikte over een privéleger waarin huurlingen werden gecontracteerd. In de moderne tijd is er een nieuwe variant hierop ontstaan: zogeheten particuliere militaire bedrijven, beter bekend onder hun Engels naam en afkorting, ‘*private military companies*’ (PMC’s). Het gaat om bedrijven die veelal actief zijn in conflictgebieden en zich richten op zaken als beveiliging (van zowel personen als eigendommen), logistiek en inlichtingen. Werknemers zijn vaak veteranen die in hun eerdere militaire loopbaan waardevolle kennis en ervaring hebben opgedaan en daarmee graag in de private sector aan de slag willen.

Bekende PMC’s zijn namen als het Amerikaanse Blackwater (dat tegenwoordig Constellis heet) en de Russische Wagner Group. Met name de afgelopen decennia is het aantal PMC’s explosief toegenomen: was in de jaren 90 nog één op de vijftig soldaten een PMC-werknemer, is dat tegenwoordig één op de tien. Vooral de VS maakte intensief gebruik van PMC’s tijdens diens oorlogen in Afghanistan en Irak, waarbij er op een gegeven moment zelfs meer PMC-werknemers dan geüniformeerde Amerikaanse soldaten actief waren (waarvan het grootste deel overigens wel onbewapende functies hadden in bijvoorbeeld de logistiek).

De inzet van PMC’s kent verschillende voordelen. Zo is het een gemakkelijke manier om een tekort aan militair personeel op te vullen. Op die manier kun je ook voorkomen dat er een beroep moet worden gedaan op (vaak minder gemotiveerde) dienstplichtigen. PMC’s bieden daarnaast een alternatief voor slecht getrainde, corrupte lokale veiligheidsdiensten. Zo maakt de VN ook gebruik van PMC-beveiliging bij sommige vredesmissies. Voor soldaten is een voordeel dat PMC’s meestal een veel beter salaris betalen dan het reguliere leger.

Daartegenover kunnen verschillende significante problemen worden gezet. Hoewel vaak gezegd wordt dat PMC’s alleen voor defensieve doeleinden worden gebruikt, blijken

ze in de praktijk regelmatig deel te nemen aan offensieve militaire operaties en gevechtsacties. Dit, terwijl PMC’s geen directe verantwoording afleggen aan de politiek, zoals het reguliere leger dat moet. Regelmatig komen er dan ook schandalen aan het licht. Zo was er in 2007 een berucht incident in Irak, waarbij werknemers van Blackwater het vuur openden op onschuldige burgers. Ook is bekend dat PMC’s in dat land door de Amerikanen werden ingezet bij martelverhoren. De aan Moskou gelieerde Wagner Group heeft daarnaast al helemaal een gevreesde reputatie en zou zich onder meer in Afrika, Syrië en Oekraïne schuldig maken aan martelingen, standrechtelijke executies en andere oorlogsmisdaden.

Een ander probleem is dat PMC’s vaak door landen gebruikt worden om betrokkenheid bij een conflict te ontkennen. Daarvoor worden vaak schimmige constructies gebruikt, waarbij het ene bedrijf weer allerlei andere bedrijven contracteert en er zo een ondoorzichtig web van subcontractors ontstaat. Zo gebruiken Turkije, Qatar en Rusland PMC’s voor hun huidige proxy-oorlog in Libië. Tevens werd vanaf 2014 de Wagner Group ingezet in Oost-Oekraïne, toen Rusland nog betrokkenheid bij het conflict ontkende. Maar ook nu is deze groep, die officieel niet eens bestaat, actief in de oorlog tussen beide landen. Voor het leger zijn PMC’s dan ook geliefd omdat daar vaak geen sterftcijfers voor worden gerapporteerd en zo het daadwerkelijke dodental in een conflict kan worden verdoezeld.

Vanuit liberaal perspectief is vooral problematisch dat PMC’s tornen aan het

geweldsmonopolie van de staat. Volgens liberalen is het garanderen van veiligheid de belangrijkste taak van de overheid. Het is niet de bedoeling dat deze zomaar uitbested wordt aan allerlei schimmige private partijen die daar onverantwoordelijk mee omgaan. Daar komt bij dat niet alleen staten afnemers zijn, maar ook andere bedrijven. Het feit dat bijvoorbeeld een machtig oliebedrijf zo kan beschikken over een privéleger druist in tegen het idee dat de staat het alleenrecht heeft om geweld toe te passen indien nodig.

De Italiaanse politiek filosoof Niccolò Machiavelli (1469-1527) waarschuwde in zijn tijd al voor het gevaar van huurlingenlegers die te machtig worden en regeringen omver kunnen werpen. Een boodschap die ook in de moderne tijd resoneert. Zo probeerde een PMC in 2004 een coup te plegen in Equatoriaal-Guinea en zagen we in 2020 nog hetzelfde gebeuren in Venezuela.

In ieder geval is duidelijk dat er meer wetgeving rond PMC’s nodig is. Zo is hun juridische status binnen het oorlogsrecht vaak onduidelijk. Daardoor voelen zij zich ook sneller geneigd zich hier niet altijd aan te houden, met misstanden tot gevolg. Wetgeving moet zorgen voor meer transparantie en verantwoording bij de inzet van PMC’s. Anders lopen we het risico terug te vallen naar de tijd van voor de natiestaat, toen oorlog een optie was voor iedereen die daar maar voldoende geld voor kon neerleggen.

drs. Wilbert Jan Derksen is wetenschappelijk medewerker bij de TeldersStichting.

‘... IT IS COMPLETE NIHILISM TO PROPOSE LAYING DOWN ARMS IN A WORLD WHERE ATOM BOMBS ARE AROUND. IT IS VERY SIMPLE: THERE IS NO WAY OF ACHIEVING PEACE OTHER THAN WITH WEAPONS ...’

KARL POPPER

EEN ‘RESPONSIBILITY TO PROTECT’?

door Maartje Schulz

“To go to war for an idea, if the war is aggressive, not defensive, is as criminal as to go to war for territory or revenue; for it is as little justifiable to force our ideas on other people, as to compel them to submit to our will in any other respect. But there assuredly are cases in which it is allowable to go to war, without having been ourselves attacked, or threatened with attack; and it is very important that nations should make up their minds in time, as to what these cases are.”

Bovenstaande tekst komt van de liberale denker John Stuart Mill uit zijn essay ‘A few words on non-intervention’ (1859). Hierin gaat Mill in op de vraag onder welke omstandigheden staten mogen ingrijpen in de soevereine aangelegenheden van een ander land. Zoals in het citaat duidelijk wordt, biedt Mill in zijn denken, zij het terughoudend, ruimte voor de gedachte dat interventie in andere landen soms gerechtvaardigd kan zijn.

Dit brengt mij op de ‘Responsibility to Protect’ – ook wel bekend als R2P –, een relatief nieuwe internationale norm die ervoor moet zorgen dat de internationale gemeenschap nooit meer nalaat genocide, oorlogsmisdaden, etnische zuivering en misdaden tegen de menselijkheid een halt toe te roepen. Het concept ontstond als reactie op het falen van de internationale gemeenschap om adequaat

te reageren op de massale wreedheden die in de jaren 90 in Rwanda en het voormalige Joegoslavië zijn begaan. Het Internationaal Comité voor Interventie en Staatssoevereiniteit ontwikkelde het concept van R2P in 2001. De *Responsibility to Protect* werd in 2005 unaniem aangenomen op de VN-wereldtop.

In die R2P-doctrine werden drie pijlers vastgelegd: i) Elke staat heeft de verantwoordelijkheid zijn bevolking te beschermen tegen vier massale gruweldaden: genocide, oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en etnische zuivering. ii) De bredere internationale gemeenschap heeft de verantwoordelijkheid om individuele staten aan te moedigen en bij te staan bij het nakomen van die verantwoordelijkheid. En iii) als een staat er duidelijk niet in slaagt zijn bevolking te beschermen, moet de internationale gemeenschap bereid zijn om tijdig, doortastend en in overeenstemming met het VN-Handvest passende collectieve actie te ondernemen.

Met R2P wordt dus, zo zou je kunnen stellen, een liberaal principe benadrukt van verantwoordelijkheid. Namelijk dat staten een verantwoordelijkheid hebben hun burgers te beschermen tegen oorlogsmisdaden, genocide, etnische zuivering en misdaden tegen de menselijkheid. Maar het laatste element van R2P – dat de internationale gemeenschap mag ingrijpen wanneer een staat zelf niet in die bescherming slaagt – is natuurlijk het meest

controversieel, omdat dit het hardst tornt aan een ander belangrijk uitgangspunt, namelijk die van staatssoevereiniteit.

Toch valt er vanuit liberaal oogpunt wat voor te zeggen dat, in het belang van het beschermen van individueel leven tegen gruweldaden, het in sommige gevallen legitiem is dat er door de internationale gemeenschap wordt opgetreden. Tegelijkertijd is het de vraag of een interventie daar in de praktijk een goed middel voor is. Ook Mill was al best sceptisch over onder meer de effectiviteit van interventies in andere staten. Zo schreef hij dat er zelden zekerheid is dat interventie, zelfs als deze succesvol zou zijn, in het belang van de mensen zelf is.

Laten we eens de R2P-casus van Libië bekijken. In februari 2011 stelde toenmalig leider Muammar Gaddafi in reactie op de protesten tegen de regering dat hij “Libië huis voor huis zou zuiveren” en dat zijn aanhangers de “kakerlakken” zouden aanvallen die tegen zijn bewind demonstreerden. De Veiligheidsraad keurde het gebruik van geweld door de NAVO goed om een massamoord in Benghazi te voorkomen. Maar zoals is gebleken, is het land na het ingrijpen verder in de chaos beland en verdeeld geraakt in allerlei militaire groeperingen. Er is vandaag de dag nog steeds geen centrale autoriteit die controle heeft over het hele land.

Sindsdien heeft de Veiligheidsraad van de VN (vooral door de positie van China en Rusland) zich afzijdig gehouden van het invoeren van de derde pijler van R2P. Iets om over na te denken: is het goed dat deze norm in vergetelheid is geraakt? Of zouden we als liberalen sterker op moeten komen voor R2P, en kijken hoe deze doctrine beter kan worden gerealiseerd?

drs. M.D. Schulz is wetenschappelijk medewerker bij de TeldersStichting.

‘... OOK HEDEN TEN DAGE [IS HET] NOG STEEDS DE EERSTE PLICHT VAN DEN STAAT OM 'S LANDS ONAFHANKELIJKHEID TE WAARBORGEN, WAT DÁÁRVOOR NOODZAKELIJK IS, MOET IN DE EERSTE PLAATS WORDEN TOEGESTAAN; ...

UITREIZIGERS NAAR OEKRAÏNE

door Marten Zwanenburg

Het woord ‘uitreiziger’ roept bij veel mensen negatieve associaties op, met Nederlanders die zich aansloten bij ISIS en andere terreurgroepen in Syrië. Door de oorlog in Oekraïne is dat beeld gaan schuiven. Daar vecht een aantal landgenoten zij aan zij met de Oekraïners die hun land en democratie verdedigen tegen Russische agressie, wat velen toejuichen.

Niettemin wordt het uitreizen door Nederlanders om deel te nemen aan de strijd in Oekraïne ontmoedigd door de overheid. Het kabinet heeft sinds het uitbreken van de oorlog meermaals aangegeven dat het zeer onverstandig is om naar Oekraïne af te reizen en mee te vechten. Tegelijkertijd geeft het aan dat het geen beperkingen kan opleggen aan de bewegingsvrijheid van Nederlanders die naar Oekraïne af willen reizen. Inmiddels is een aantal Nederlanders ook daadwerkelijk afgereisd zonder dat de overheid dit heeft tegengehouden. Dit roept de vraag op wat de precieze juridische status van die uitreizigers is.

Voor het beantwoorden van die vraag zijn zowel nationaal Nederlands recht als internationaal recht van belang. Voor wat betreft het Nederlands recht kan een onderscheid worden gemaakt tussen militairen en burgers. Voor militairen geldt dat wanneer zij zonder daartoe gemachtigd te zijn bij een andere mogendheid in krijgsmacht treden, gestraft kunnen worden voor desertie op basis van artikel 100 van het Wetboek van Militair Strafrecht (MSR). Een militair zal dus toestemming moeten krijgen van Defensie om in Oekraïne te gaan vechten: het is onwaarschijnlijk dat hij die zal krijgen gezien de bovengenoemde lijn van het kabinet. Daarnaast stelt het MSR in artikel 102 “desertie naar de vijand of desertie met het oogmerk om in een door de schuldige aanstaand geachte oorlog van het Koninkrijk met een andere mogendheid of macht bij deze in krijgsmacht te treden” strafbaar. Dit artikel is momenteel niet direct van toepassing, maar zou dat wel kunnen worden voor een uitreiziger die zich bij Rusland aansluit als de spanning tussen de NAVO en Rusland verder oploopt en de kans op directe betrokkenheid van Nederland bij het conflict toeneemt.

Voor burgers laat het strafrecht meer ruimte. Het Wetboek van Strafrecht maakt het aansluiten bij

een vreemde krijgsmacht alleen strafbaar als betrokkene een handeling verricht waardoor het gevaar ontstaat dat Nederland in een oorlog wordt betrokken (artikel 100 lid 1), of wanneer hij in het vooruitzicht van een oorlog met een buitenlandse mogendheid vrijwillig bij deze mogendheid in krijgsmacht treedt indien de oorlog daadwerkelijk uitbreekt (artikel 102). Beide lijken momenteel niet aan de orde.

Voor burgers en militairen geldt dat het van belang is of zij formeel deel gaan uitmaken van de Oekraïense (of Russische) krijgsmacht. Op basis van het internationaal recht, meer specifiek het humanitair oorlogsrecht, hebben namelijk alleen leden van de krijgsmacht het recht om te vechten. Aan dit recht is de zogenaamde ‘combattantenimmunitet’ verbonden. Dat wil zeggen dat zij niet strafrechtelijk mogen worden vervolgd voor het vechten als zodanig, maar alleen wanneer zij oorlogsmisdrijven plegen. Diegenen die niet deel uitmaken van een krijgsmacht hebben die immunitet niet en kunnen wanneer zij een tegenstander doden bijvoorbeeld worden vervolgd voor moord.

Een ander risico voor een uitreiziger is het verliezen van het Nederlanderschap. De minister van Justitie en Veiligheid kan het Nederlanderschap intrekken van onder meer iemand die een oorlogsmisdrijf heeft gepleegd (artikel 14 Rijkswet op het

Nederlanderschap) en van de persoon die de leeftijd van 16 jaar heeft bereikt en die zich vrijwillig in vreemde krijgsmacht begeeft van een staat die betrokken is bij gevechtshandelingen tegen het Koninkrijk dan wel tegen een bondgenootschap waarvan het Koninkrijk lid is (*idem*).

Hoewel in de publieke opinie heel anders wordt aangekeken tegen uitreizigers die naar Oekraïne reizen dan tegen degenen die zich aansloten bij terroristische groepen in Syrië, is deelname aan de strijd in Oekraïne niet zonder risico's. In de eerste plaats het risico van gewond raken of zelfs sterven, maar daarnaast zijn er ook juridische risico's, zoals blijkt uit het bovenstaande. Dat de overheid uitreizen naar Oekraïne ontmoedigt is deels te verklaren door die risico's, maar ongetwijfeld speelt ook de zorg mee dat Nederland door de acties van individuen verder het conflict in wordt getrokken zonder dat dit bewust beleid is.

Marten Zwanenburg is hoogleraar militair recht aan de Universiteit van Amsterdam en de Nederlandse Defensie Academie.

Foto: training van burgers in Oekraïne | Yanosh Nemesh

... DAARBIJ VERGELEKEN KOMEN NAGENOEG ALLE ANDERE STAATSUITGAVEN EERST OP DE TWEDE OF VERDERE PLAATS ...'

RAPPORT VAN EEN SPECIALE PARTIJCOMMISSIE INZAKE HET DEFENSIEVRAAGSTUK VAN DE LIBERALE STAATSPARTIJ "DE VRIJHEIDSBOND" [VOORLOPER VAN DE VVD] UIT 1936

OORLOG EN VREDE IN DE THEORIE VAN DE INTERNATIONALE BETREKKINGEN

door Raymond Kubben

In de internationale politiek lijken oorlogszuchtige realisten en vredelievende idealisten tegenover elkaar te staan. Achter de façade van deze ogenschijnlijk scherpe tweedeling, gaat echter een rijk spectrum aan opvattingen over 'oorlog en vrede' schuil. In deze bijdrage schuif ik de sluier een beetje opzij.

Realisme en idealisme worden in politieke kringen vaak gepresenteerd als ethische posities. Dat zijn ze deels ook. Zo verschillen ze in welk statelijk handelen legitiem is en waarom. Maar bovenal zijn het verklarmodellen, die de werkelijkheid proberen te verklaren en te begrijpen. Die ethische en empirische blikken lopen door elkaar, maar vallen niet per se samen. Zo hoeft een realist geen havik te zijn; je kunt empirisch waarnemen dat macht ertoe doet zonder dat ook goed te vinden. Aan de empirische kant is het bij alle stromingen de vraag wat het gedrag van staten bepaalt. Wanneer en waarom gaat iemand tot oorlog over? Evengoed kan elke stroming een eigen antwoord geven op wat je moet doen als je oorlog wil voorkomen.

Het realisme lijkt eenduidig te vatten in die beroemde frase uit Thucydides' dialoog van Melos: "De sterke kan doen wat hij wil. De zwakke lijdt onder wat hem wordt aangedaan". Oorlog en vrede hangen af van de koele berekening van de machtigen der aarde, die voor hun eigen belangen opkomen; zo is de cynische constatering. Toch doet die typering het realisme onrecht aan. Voor realisten is zelfbehoud het primaire doel voor staten; ook en vooral omdat effectief statelijk gezag volgens deze stroming een voorwaarde is voor het vreedzaam samenleven van mensen, voor de veiligheid en het welzijn van de eigen bevolking.

Welk gedrag het streven naar zelfbehoud vraagt, hangt af van de structuur van de internationale orde en de eigen positie daarin. Het cruciale kenmerk van die structuur is dat een suprastatelijk gezag ontbreekt. Er is geen onpartijdige derde die bescherming biedt, dwingende wetten oplegt of geschillen gezaghebbend beslecht. Het realisme gaat vervolgens uit van een pessimistische blik op anarchie. In navolging van Hobbes ziet het in anarchie een situatie van permanente onveiligheid en onzekerheid. In zo'n toestand

is het gevaarlijk om je door (andere) morele principes te laten leiden, want dat kan je voortbestaan in het geding brengen.

Omdat staten zijn aangewezen op eigenrichting en iedereen een potentiële bedreiging vormt, is zelfbehoud gediend bij machtsmaximalisatie. Hoe sterker je bent – eigenstandig of als bondgenootschap –, hoe zekerder je veiligheid. Het zogeheten *security dilemma* stelt wel grenzen aan hoe verstandig een streven naar machtsmaximalisatie is. Machtstoename met het oog op zelfbehoud maakt namelijk dat je in het oog van anderen een grotere bedreiging wordt. Hun reactie daarop kan uiteindelijk een groter risico voor je veiligheid met zich brengen dan de situatie voordat je je macht vergrootte.

Oorlog is in dit denken een politiek instrument, zoals Von Clausewitz stelde, waar staten naar believen gebruik van (mogen) maken. Maar daarmee is nog niet verklaard wanneer ze dat echt doen. Volgens oudere stromingen komt het streven naar machtsmaximalisatie voort uit de aard van de mens; zijn *Wille zur Macht*. Tegenwoordig denken realisten meer in termen van rationeel handelen vanuit een *logic of consequences*, een kosten-batenanalyse. Een staat begint een oorlog als hij de kans groot acht dat hij er beter van zal worden. Verder is internationale politiek een spel om de machtsbalans. Staten zullen hun buitenlands beleid aanpassen aan hun positie in het krachtenveld. Oorlog is daarbij een instrument om de eigen positie ten opzichte van anderen te behouden of te verbeteren.

Het realistische recept voor vrede past in dezelfde lijn. Uiteindelijk kan macht alleen door macht worden gestopt. Een oude, realistische wijsheid zegt dan ook dat wie de vrede liefheeft, zich op de oorlog voorbereidt. Verder wordt een internationale orde instabiel zodra machtsverhoudingen verschuiven en opkomende mogendheden de bestaande orde uitdagen. Wie de vrede wil bewaren, zorgt voor een evenwicht waarin de uitkomst van een oorlog vooraf zo onzeker is en de prijs van agressie waarschijnlijk zo hoog dat potentiële agressors ervan afzien. Voor iedereen die de bestaande orde met geweld wil aanpassen, moet de kosten-batenanalyse negatief uitvallen.

In reactie op de conflicten van de 19e en 20e eeuw, nam het idealisme 'nooit meer oorlog' als

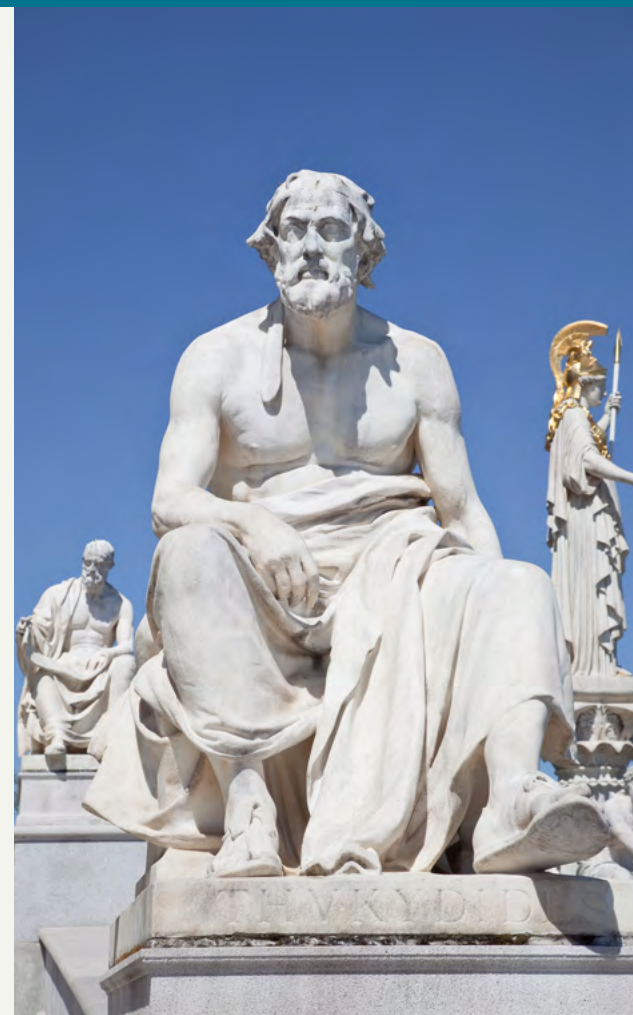

Foto: Thucydides

streefpunt. Daarmee staat de stroming voor een zoektocht naar een internationale orde die voor duurzame vrede zorgt. Het idealisme vertrekt daarbij vanuit de invloed van ideeën, denkkaders en waarden op gedrag. Centraal staat een *logic of appropriateness*, mensen handelen naar een geïnternaliseerd normbesef. Daaraan koppelt het idealisme de overtuiging dat een inrichting van de internationale orde op basis van liberale principes de beste waarborg is voor vrede. Bovendien wortelt het idealisme in tradities met een optimistische kijk op de mens. Denkers als Grotius gaan ervan uit dat de mens van nature een sociaal wezen is en ook zonder staatsgezag tot harmonieus samenleven komt. Dat vertrouwen in spontane orde maakt vrede ook bij anarchie mogelijk.

Idealisten staan voor een vertaling naar het internationale niveau van de liberale agenda van mensenrechten, respect voor menselijke waardigheid, democratie, vrijheid, verdraagzaamheid, *rule of law* en vreedzame geschilbeslechting. Daarbij komt dat het individu vooropstaat als morele eenheid; en niet de staat. Mensenrechten staan voor universele waarden; solidariteit strekt zich uit over de hele mensheid. De bevolking van andere staten

‘... DULCE BELLUM INEXPERTIS.
OORLOG IS HEERLIJK VOOR WIE ER NIETS VAN WEET ...’
DESIDERIUS ERASMUS

bestaat uit medemensen; niet uit rechteloze vijanden die in hun bestaan aangetast mogen worden als dat zo uitkomt.

Het idealisme meent dat buitenlands beleid afhankelijk is van de regeringsvorm van een staat. Volgens de theorie van de democratische vrede voeren staten met een democratische regeringsvorm geen oorlog, anders dan uit zelfverdediging. Als alle staten democratisch zijn, verdwijnt de oorlog bijgevolg naar het museum. De gedachte is dat liberale democratieën niets te winnen hebben bij oorlog. Een democratische overheid dient de welvaart en het welzijn van de eigen bevolking. Oorlog komt voort uit andere belangen. Territoriale expansie betekent alleen maar nog meer mensen om voor te zorgen. Daar komt bij dat een democratische overheid de oorlogslasten niet kan afwentelen op bevolkingsgroepen buiten de sfeer van machthebbers.

Een andere idealistische overtuiging is dat handel vrede bevordert. Door communicatie en intensief contact leren mensen elkaar kennen en beter begrijpen. Internationale handel vergroot ook wederzijdse afhankelijkheid, waardoor de kosten van een conflict toenemen. Daarnaast staat de overtuiging – onder andere ontleend aan Kant – dat staten de ‘eeuwige vrede’ kunnen vestigen door een vorm van internationale organisatie, een (gedeeltelijke) opheffing van de anarchie. Onder invloed van het neoinstitutionalisme is deze gedachtegang uitgebreid met een verklaring vanuit transactiekosten. Instituties voor overleg, samenwerking en geschilbeslechting faciliteren communicatie. Zo maken ze samenwerking en vroegtijdige conflictoplossing via diplomatieke weg makkelijker. Daarmee helpen ze escalatie van conflicten te voorkomen.

Het idealisme is overigens weliswaar pacifistisch in oriëntatie, maar wijst het geweld niet per se af. Vanuit het besef dat vrede onrechtvaardig kan zijn, is er ruimte voor de idee van de rechtvaardige oorlog. Vanuit internationale solidariteit kan het gerechtvaardigd zijn om toch de wapens op te nemen. Oorlog is dan een handhavingsmechanisme voor waarden en recht. Al heeft dat ook een keerzijde. Juist omdat oorlog als uitzondering een bijzondere rechtvaardiging vergt en daarbij waarden komen kijken, kunnen conflicten heftiger

worden en moeilijker te beëindigen zijn. Ze krijgen namelijk meteen een ideologische lading. De vijand moet als een te bestrijden kwaad geframed worden. Dat vormt een drempel voor een compromisvrede; al snel is alleen de totale nederlaag van de ander een acceptabele uitkomst.

Er zijn veel andere stromingen die bijdragen aan de leer van de internationale betrekkingen. Die hebben elk hun eigen visie op oorlog en vrede. Als voorbeeld noem ik hier nog het sociaal constructivisme. Toepassing van algemene sociologische en psychologische inzichten helpt om blinde vlekken van het realisme of idealisme in te vullen. Het realisme kan bijvoorbeeld niet verklaren waarom staten van de ene staat wel verdragen dat die over kernwapens beschikt, maar van een andere niet. Volgens de realistische denklijn zou kernwapenbezit bij elke andere staat problematisch zijn. Het sociaal constructivisme wijst op verschillen in hoe staten elkaar beschouwen, zoals vriend- of vijandbeelden. Rolopvattingen, beelden en (collectieve) identiteiten werken in op hoe we ons gedragen. Zo kunnen historisch gevormde denkbeelden deel worden van de collectieve identiteit van een land. Dat bepaalt hoe dat land de relatie met andere landen ziet en van daaruit hoe het zich

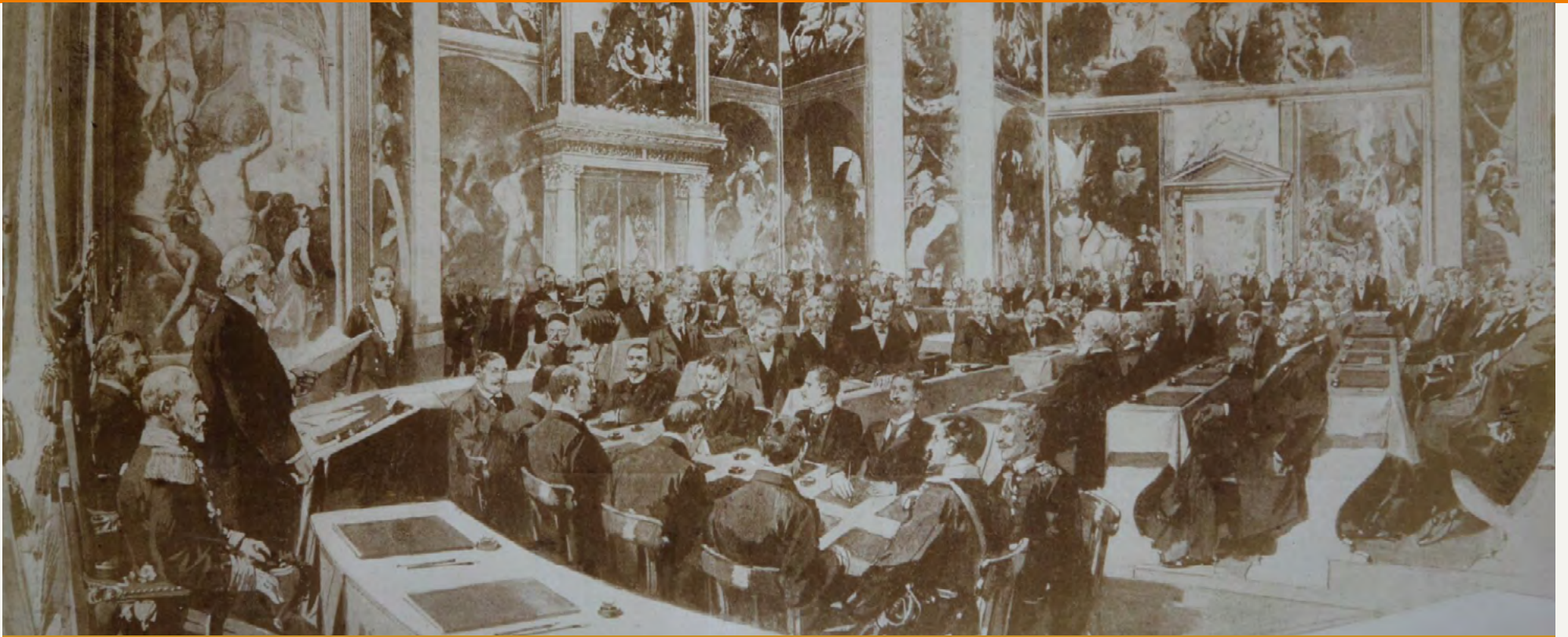
gedraagt. Het maakt ook dat staten de kosten en baten van conflict anders waarderen en daarmee bijvoorbeeld of economische sancties een staat wel of niet kunnen weerhouden van agressie. Bovendien hangen de kosten van deviant gedrag af van de reputatie van een staat en de gedragsverwachtingen bij anderen. Voor een staat die toch al een *outcast* is, is de prijs van agressie bijvoorbeeld waarschijnlijk veel lager dan voor een gewaardeerd en vertrouwd lid van de internationale gemeenschap. En verwijten van agressie doen alleen pijn als ze botsen met een zelfbeeld waarin agressie als immoreel wordt beschouwd.

mr.dr. Raymond Kubben is jurist, bestuurskundige en volkenrechthistoricus. Dit stuk is op persoonlijke titel geschreven.

‘... DE TIJD, DAT DE INTERNATIONALE POLITIEK EEN ZAAK WAS VAN WEINIGEN,
INGEWIJDEN, IS VOORBIJ ...’

BENJAMIN TELDERS

NOOIT MEER OORLOG?

door Fleur de Beaufort

In de 19e eeuw won het pacifisme geleidelijk aan belangstelling en begin 20e eeuw waren er in diverse landen vredesbewegingen actief. Pacifisten waren overtuigd van de historische vooruitgang en meenden dat – met de Verlichtingsidealen in het achterhoofd – de tijd rijp was conflicten tussen staten zo veel mogelijk zonder oorlog op te lossen. In 1889 publiceerde de Oostenrijkse activiste Berta von Suttner de roman *Die Waffen nieder!* Hierin beschreef zij de gruwelen van de oorlog vanuit het oogpunt van de echtgenote. De roman werd een groot succes (het werd in 12 talen vertaald) en Von Suttner groeide uit tot een van de bekendste strijdsters van de vredesbeweging. Zij stimuleerde Alfred Nobel om aan de verschillende Nobelprijzen in 1901 ook die voor de vrede toe te voegen en zou zelf in 1905 de eerste vrouwelijke laureaat zijn.

In 1899 werd de Eerste Haagse Vredesconferentie gehouden. Het verzoek kwam van de Russische tsaar Nicolaas II, die eerder propagandistische bedoelingen had met zijn initiatief dan pacifistische. Dat Nederland gevraagd werd als gastland op te treden had er mede mee te maken dat ons land een traditie van neutraliteit – althans in Europa – kende. Vertegenwoordigers van de verschillende vredesbewegingen hadden hooggespannen verwachtingen van deze internationale vredesconferentie en ook Von Suttner was nauw betrokken bij de voorbereidingen.

De uitkomsten van de conferentie waren uiterst ‘bescheiden’ te noemen. Naast afspraken over verschillende methoden van oorlogsvoering was het belangrijkste resultaat de instelling van een Permanent Hof van Arbitrage. Deelnemende staten konden hier hun eventuele geschillen vrijwillig aan een arbiter naar keuze voorleggen. De Amerikaanse diplomaat Andrew Dickson White (1832-1918), die de Verenigde Staten vertegenwoordigde tijdens de Eerste Vredesconferentie, lobbyde bij zijn goede vriend Andrew Carnegie om geld voor goede huisvesting van het Hof. De staalmagnaat en filantroop wilde aanvankelijk alleen doneren voor een bibliotheek ten behoeve van internationaal recht. White wist hem over te halen tot een gift van anderhalf miljoen dollar voor de bouw van wat het Vredespaleis in Den Haag zou worden.

Tijdens de Tweede Haagse Vredesconferentie (1907) lag de nadruk op het oorlogsrecht en werd een aantal afspraken uit 1899 verder uitgewerkt. Bovendien werd de eerste steen gelegd van het Vredespaleis. De in 1915 beoogde Derde Haagse Vredesconferentie ging niet door als gevolg van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Hoewel de uitkomsten van de Haagse Vredesconferenties bescheiden waren en deels ook direct met de voeten werden getreden tijdens de Eerste Wereldoorlog, vormden de conferenties wel een belangrijk opstapje naar internationale samenwerking en de werking van het internationaal recht in de strijd tegen oorlog.

Het pacifisme vond in Nederland weerklank in sommige christelijke kringen en het opkomende socialisme gold eveneens als pacifistisch. Daarnaast waren er sociaal-liberalen die niet helemaal afkerig waren van het pacifisme. Unie-liberalen (de liberale hoofdstroom in Nederland) en oud-liberalen (klassiek-liberalen) stonden doorgaans kritischer tegenover de vredesbewegingen.

Zo was het liberale Kamerlid Herman Goeman Borgesius (1847-1917) sinds 1888 lid van de Nederlandsche Vredesbond, die voortkwam uit de kring van sociaal-liberalen. Deze bond fuseerde in 1902 met de Vrouwenbond voor Vrede en Ontwapening tot de Algemeen Nederlandschen Bond ‘Vrede door Recht’. Goeman Borgesius was geen pacifist in die zin dat hij tegen elke vorm van geweld was. Wel meende hij dat er andere manieren waren om conflicten op internationaal terrein op te lossen, bijvoorbeeld door arbitrageverdragen. Daarbij was Goeman Borgesius realist genoeg om te beseffen dat het internationaal recht begin 20e eeuw echt nog in de kinderschoenen stond.

drs. F.D. de Beaufort is wetenschappelijk medewerker bij de TeldersStichting.

Schilderij boven: Eerste Haagse Vredesconferentie in 1899.

‘... GROTER NOG IS HET RISICO VAN ESCALATIE ALS RUSLAND BIJ EEN REGIONAAL DISPUUT MET EEN OOSTELIJK GELEGEN NAVO-LIDSTAAT OF MET EEN LAND IN DE ZONE TUSSEN HET NAVO-GEBIED EN DE RUSSISCHE FEDERATIE DUSDANIG MILITAIR INGRIJPT ...

DE NOODZAAK VAN EEN VERDRAG OVER AUTONOME WAPENS

door Daan Kayser

In 2019 werd bijna unaniem de VVD-motie Koopmans aangenomen, die oproept tot bindende internationale regels voor nieuwe wapentechnologieën. Op Twitter schreef Koopmans dat het vreemd is dat we verdragen hebben voor allerlei andere wapens, maar niet voor ‘killer robots’. Daarnaast stelde minister Hoekstra van Buitenlandse Zaken onlangs dat als we nu geen verantwoordelijkheid nemen in de ontwikkeling, inzet en het gebruik van kunstmatige intelligentie in het militaire domein, we daar later spijt van krijgen. Duidelijke taal zou je zeggen, maar toch doet Nederland te weinig om te komen tot een verdrag rondom autonome wapens.

Autonome wapens zijn wapensystemen die doelen selecteren en aanvallen op basis van het verwerken van sensorinformatie en dus niet door middel van directe menselijke input. Het gebruik van dergelijke wapensystemen zonder betekenisvolle menselijke controle roept verschillende juridische, ethische en veiligheidsbezwaren op. Zo zijn er vragen of deze wapens kunnen voldoen aan het oorlogsrecht en wie er verantwoordelijk zou zijn voor schendingen daarvan. Daarnaast is het ethisch onaanvaardbaar om beslissingen over leven en dood te delegeren aan een machine.

Het voorkomen van ongereguleerde inzet van autonome wapens is ook wenselijk vanuit het oogpunt van nationale veiligheid. Als deze wapens zonder enige vorm van regulering worden ontwikkeld en ingezet, zal dit leiden tot meer conflict en instabiliteit in de wereld. Zulke wapens zullen de drempel tot oorlogsvoering verlagen, waardoor landen eerder zullen zoeken naar militaire dan politieke oplossingen. Ongebreidelde ontwikkeling creëert ook een wapenwedloop, die een destabiliserend effect kan hebben.

Proliferatie van de deze wapens maakt ze daarnaast makkelijker beschikbaar voor een breed scala aan actoren.

Sommigen stellen dat we ons de voordelen van autonomie niet moeten ontzeggen. Maar dat is ook niet wat een verdrag beoogt. Volledig autonome wapens, die niet in lijn met het oorlogsrecht gebruikt kunnen worden, moeten worden verboden. Overige autonome wapens kunnen ingezet worden mits in lijn met het oorlogsrecht, dus met betekenisvolle menselijke controle. Het militaire voordeel van autonomie kan juist behaald worden mét menselijke controle, waarbij de sterke kanten van mens en machine worden gecombineerd. Wapens zoals de Patriot zouden niet worden verboden, aangezien ze gebruikt worden met betekenisvolle menselijke controle. Daarnaast zijn er alternatieven om Nederland te verdedigen tegen volledig autonome wapens, waarbij Nederland niet zelf morele en juridische grenzen overschrijdt.

Er is in Nederland en internationaal veel steun voor een verdrag. Zo pleiten adviescommissies AIV en CAVV voor een verdrag dat regulering en verboden combineert. In 2020 ondertekenden meer dan 170 Nederlandse wetenschappers een open brief waarin ze waarschuwen voor deze wapens. In 2018 en 2021 nam het Europees Parlement resoluties aan die oproepen tot een internationaal verdrag en daarnaast heeft VN-secretaris-generaal António Guterres meermaals verklaard dat dodelijke autonome wapens politiek onacceptabel en moreel verwerpelijk zijn en dat ze internationaal verboden moeten worden. Zelfs de Duitse Federatie voor de Industrie pleit voor een verdrag. Deze groeiende consensus toont aan dat een nieuw verdrag niet alleen noodzakelijk, maar ook haalbaar is.

Sinds 2014 vinden er besprekingen plaats bij de Conventie voor Conventionele Wapens

(CCW) bij de VN in Genève. De meerderheid van landen is het eens dat volledig autonome wapens verboden moeten worden en het gebruik van gedeeltelijk autonome wapens moet worden gereguleerd. Dit is ook de Nederlandse positie. Helaas wordt er bij de CCW weinig vooruitgang geboekt. Dit komt doordat de CCW besluiten neemt door middel van consensus en een enkel land daardoor vooruitgang kan blokkeren. Het is merkwaardig dat Nederland desondanks vast blijft houden aan de CCW om tot een verdrag te komen. Beter is het om op zoek te gaan naar een andere route tot een verdrag. Bijvoorbeeld zoals dat in het verleden werd gedaan rondom de verdragen rond landmijnen en clustermunitie.

Het heeft natuurlijk de voorkeur om zo veel mogelijk staten aan tafel te hebben bij het proces naar een internationaal verdrag. Als dat echter betekent dat er geen verdrag komt of regelgeving die een zeer lage standaard stelt, dan is het zeer de vraag of dit streven wenselijk is. Een sterke norm die door de meerderheid van landen wordt gesteund (maar niet alle), is beter voor de Nederlandse en internationale veiligheid dan wanneer deze wapens ongereguleerd breed worden ingezet.

Bij andere ontwapeningsverdragen is gebleken dat het meest effectieve is, als een groep landen die een hoge standaard willen stellen, het voortouw nemen. Andere landen sluiten zich dan vaak in de loop van de onderhandelingen aan bij het initiatief. Een verdrag creëert een internationale norm en stigmatiseert bepaalde wapens, wat ook het gedrag beïnvloedt van landen die het verdrag niet hebben ondertekend.

Nederland is gebaat bij multilateralisme en een op normen gebaseerde internationale wereldorde. Deze normen vormen het fundament van onze samenleving, maar dragen ook bij aan onze economische voorspoed en veiligheid. Ze dienen beschermd en versterkt te worden. Daarom moet de Nederlandse regering zich, met gelijkgestemde landen, actief inzetten voor een internationaal verdrag rondom autonome wapens.

Daan Kayser is projectleider autonome wapens bij PAX.

... DAT DE NAVO ZICH TOT EEN MILITAIR ANTWOORD GEDWONGEN ZOU ZIEN. [...] ALS RUSLAND ZICH WEER OPRICHT UIT ZIJN TIJDELIJKE LETHARGIE, MOET DE NAVO TOT EEN ADEQUAAT ANTWOORD IN STAAT ZIJN ...' KRIJGSGEROMMEL ACHTER DE KIM. ANALYSE VAN DE VEILIGHEIDSRISICO'S VOOR NEDERLAND GESCHRIFT 89 VAN DE TELDERSTICHTING UIT 1999

door Patrick van Schie

Dienstplicht is een vorm van dwangarbeid. Liberalen vinden het essentieel dat een individu vrij is te bepalen welke arbeid hij of zij verricht, op morele gronden en omdat dit leidt tot een optimale arbeidsdeling. Daarmee lijkt het pleit al gauw beslecht.

Voor liberalen is een vrije samenleving al evenzeer essentieel. Vrijheid kan slechts worden beleefd in een samenleving waarin burgers verzekerd zijn van (ten minste de klassieke) grondrechten en waarin zij op een of andere manier beslissende invloed kunnen uitoefenen op de gemeenschappelijke besluitvorming. Het voortbestaan als zelfstandige democratische rechtsstaat vormt dus een voorwaarde voor een leven in vrijheid.

Indien het mogelijk is het zelfstandig bestaan van een vrije natie tegen externe bedreigingen of aanvallen te verdedigen met een krijgsmacht bestaande uit beroepsmilitairen, eventueel aangevuld met vrijwilligers, is dat te verkiezen. Sinds de *levée en masse* (eerst in Frankrijk na de Revolutie van 1789) overal is nagevolgd, zijn legers zonder dienstplichtigen veelal eenvoudigweg niet groot genoeg om een massale aanval te kunnen afslaan. Zelfs landen die zich achter zeeën of oceanen veilig waanden en het in vreedstijd zonder dienstplichtigen konden stellen, zoals Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, zagen zich tijdens de beide Wereldoorlogen genoodzaakt de militaire dienstplicht in te voeren.

Na het einde van de Koude Oorlog heeft Nederland in 1996 de dienstplicht opgeschort. De meeste Europese landen kennen geen dienstplichtigenlegers meer. Tal van experts betoogden sindsdien dat je in de tegenwoordige hoogtechnologische oorlogen weinig aan dienstplichtigen hebt. Het zou te veel training vergen om ze effectief in te kunnen zetten. Maar Oekraïne toont sinds de Russische invasie in februari 2022 aan dat dienstplichtigen wel degelijk nog altijd nodig zijn om aan een overmacht weerstand te kunnen bieden. De Oekraïense successen berusten weliswaar deels op hoogwaardige westerse technologie en training, maar zouden ondenkbaar zijn zonder voldoende uiterst gemotiveerde soldaten op de grond. Oekraïne weet zich mede tegen de Russen te verzetten

Foto: Martin Bos

MILITAIRE DIENSTPLICHT LIBERAAL BEZIEN: VÓÓR

omdat de Oekraïense soldaten – anders dan de Russische – weten waarvoor zij vechten: tegen een dictatuur en voor hun eigen veel vrijere land.

Terug naar de principiële vraag: is dienstplicht verenigbaar met het liberalisme? Het antwoord hangt mijns inziens af van waarvoor dienstplichtigen worden ingezet. *Maatschappelijke* dienstplicht – om bijvoorbeeld tekorten in de zorg aan te vullen of om jongeren duidelijk te maken dat zij zich voor de samenleving behoren in te zetten (wat het CDA wil) – is niet te rijmen met het liberale uitgangspunt van vrije (arbeids)keuze en zal er evenmin toe leiden dat de meest geschikte en gemotiveerde werknemers op de juiste plek terecht komen. Jongeren mogen bovendien naar het adagium van Immanuel Kant niet worden gebruikt als middel om een ander doel te bereiken.

Militaire dienstplicht moet eveneens aan dit laatste criterium voldoen. Dit impliceert dat als er militaire dienstplicht is, een dienstplichtige alleen met expliciete instemming mag worden ingezet tijdens een vredesmissie of een andere militaire operatie die niet de verdediging van het eigen land betreft. Een inbreuk op de vrijheid je tijd naar eigen goeddunken te besteden, een inbreuk die zelfs gepaard kan gaan met het verlies van lichaamsdelen of van het leven zelf, is slechts dan gerechtvaardigd wanneer het voortbestaan van de vrijheid zelf op het spel staat. Als het dus gaat om de verdediging van je eigen vrije land.

Nederland heeft in mei 1940 de harde les geleerd dat het te klein is om zich zelfstandig tegenover een agressieve naburige grote mogendheid te weer te stellen. Daarom is onze defensie sinds 1949 ingebed in de NAVO: met de bijstandsverplichting indien een andere lidstaat wordt aangevallen. Omdat met het teloorgaan van de vrijheid van een andere lidstaat ook onze vrijheid gevaar loopt. Het is dan ook verdedigbaar dienstplichtigen, zouden zij daadwerkelijk weer opkomen, *indien nodig* ook te laten bijdragen aan de verdediging van bijvoorbeeld de Baltische staten. De voorkeur verdient het dienstplichtigen, anders dan op vrijwillige basis, zo dicht mogelijk bij eigen land in te zetten. Hoe sterker het gevoel dat men de eigen vrijheid verdedigt, des te groter de kans dat een dienstplichtige uit volle overtuiging de verdediging ervan ter hand neemt die hem in oorsprong is opgedrongen.

Patrick van Schie is directeur van de TeldersStichting. Hij vervulde zijn militaire dienstplicht als reserve-officier bij de Koninklijke Landmacht.

‘... WHOEVER USES FORCE WITHOUT RIGHT ... PUTS HIMSELF INTO A STATE OF WAR WITH THOSE, AGAINST WHOM HE USES IT, AND IN THAT STATE ALL FORMER TIES ARE CANCELED, ALL OTHER RIGHTS CEASE, AND EVERYONE HAS A RIGHT TO DEFEND HIMSELF, AND TO RESIST THE AGGRESSOR ...’

JOHN LOCKE

Foto: Robert Hoetink

MILITAIRE DIENSTPLICHT LIBERAAL BEZIEN: TEGEN

door Marcel Wissenburg

Dienstplicht valt te begrijpen en te verklaren, maar is met geen mogelijkheid moreel te rechtvaardigen. We danken de dienstplicht aan de onovertroffen Machiavelli, die meende dat een leger van burgers betrouwbaarder en veiliger zou zijn dan huurlingen. Van een *universele* dienstplicht was (nog) geen sprake; je kon een vervanger sturen of het burgerschap opgeven en vertrekken. Pas in de 20e eeuw is het een werkelijk universele plicht geworden voor ieder die als soldaat geschikt werd bevonden.

Is het dwangarbeid, zoals Patrick van Schie zegt? Nee, het is slavernij. Dwangarbeiders blijven eigenaar van hun lichaam en leven, slaven niet. Dienstplichtige en slaaf: lichaam en leven zijn andermans eigendom geworden, om naar willekeur te gebruiken, zonder een moment rekening te hoeven houden met de gevoelens van het ‘pratende gereedschap’, zoals Aristoteles de slaaf kwalificeerde.

Machiavelli's voorkeur voor dienstplicht was niet helemaal pragmatisch – er zat meer achter. Burgers moeten wel *gemotiveerd* zijn te vechten voor stad of staat, en die staat moet (dus) de moeite van het redden waard zijn: het moet een sterke republiek zijn die het persoonlijk streven naar vrijheid en welzijn omarmt en bevordert. Zoals onze Staatsregeling uit 1798 het perfect uitdrukt: “Het oogmerk der maatschappelijke

vereniging is beveiliging van persoon, leven, eer en goederen, en beschaaving van verstand en zeden.”

Omdat het voortbestaan van die vrije samenleving een noodzakelijke voorwaarde is voor de individuele vrijheid en ‘beschaaving’, is, zo suggereert Patrick van Schie, dienstplicht verenigbaar met Immanuel Kants *categorische imperatief*: het is onze hoogste plicht de mens nooit enkel als middel maar steeds ook als doel op zich te behandelen. Maar dat is een drogreden: universele dienstplicht is juist de verwerping van autonomie en individuele vrijheid. De dienstplichtige heeft en krijgt geen keuze, maar wordt geofferd aan een collectief goed dat misschien niet eens het zijne (of hare) is.

Vaak wordt gedacht dat er een tweede methode is om dienstplicht te rechtvaardigen: niet via een beroep op plicht, op de intrinsieke waarde van een handeling of wet, maar via de gevolgen: het goede of het geluk dat wordt gerealiseerd. Maar welk goed realiseert een samenleving in het voor de leeuwen gooien van haar kinderen?

In het utilisme, de meest radicale vorm van gevolgenethiek, telt respect voor het individu helemaal niet meer – het draait om ‘*the greatest good for the greatest number*’. Waarom het utilisme ook onder liberalen nog steeds populair is – daar moeten we het een andere keer maar eens over hebben. Relevant voor nu is enkel dat utilisme uiteindelijk is gebaseerd op de

ontkenning van elk goed anders dan het saldo van persoonlijke kosten en baten. Het is een ‘ethiek’ voor kinderen, honden en psychopaten, die geen enkel moreel besef kennen, enkel bevrediging van egoïstische lusten.

Max Weber stelde terecht dat je in de politiek soms bereid moet zijn *kwaad* te doen om goed te doen: als de keus er een is tussen een groot en een iets minder groot kwaad, zul je vuile handen moeten maken. Laten we even aannemen dat het strategisch zinnig en op korte termijn mogelijk is een hele lichter dienstplichtigen gevechtsklaar te maken, en indruk te maken op de Tiran aller Russen – dan nog blijft de pragmatische keuze een keus voor het kwaad. Het mindere kwaad misschien – maar ontegenzeggelijk *kwaad*. Het verschil tussen een voordelige kosten-batenafrekening zien, en het minste kwaad zien, definieert het verschil tussen een calculerende psychopaat en een eerlijke politicus: de laatste is zich bewust kwaad te doen, blijft een leven lang nachtmerries houden, en kent geen verlossing of vergiffenis. *No rest for the wicked*.

Marcel Wissenburg (te kort, te licht, te tenger – afgekeurd) is hoogleraar Politieke Theorie aan de Radboud Universiteit.

ZIJN DEMOCRATIEËN VREEDZAMER? DEMOCRATIE EN VREDE IN HET LICHT VAN DE OORLOG IN OEKRAÏNE

door Wolfgang Wagner

Een gedachte-experiment: stel dat Rusland een democratisch land is. Stel dat president Poetin met een of meer oppositiepartijen te maken heeft die zijn beleid bekritisieren. Stel dat Russen mogen demonstreren en protesteren en stel dat de Russische pers vrij is om daarover te berichten. Had zo'n democratisch Rusland de Oekraïne aangevallen?

Volgens de zogenoemde realisten maakt het helemaal niets uit of Rusland een democratie of een dictatuur is: de uitbreiding van de NAVO zou door iedere Russische regering – democratisch of niet – als een bedreiging worden beschouwd. Bovendien, met de belofte het eigen land weer groot te maken, kan je ook in democratieën verkiezingen winnen. Op het linkse gedeelte van het politieke spectrum wordt verder ook naar de zonden van het democratische Westen gewezen: laat de Amerikaanse inval in Irak in 2003 niet zien dat ook westerse landen oneerlijk zijn tegen hun eigen bevolking en zij het volkenrecht niet in acht nemen als het in tegenspraak is met de eigen belangen?

Zeker, het verschil tussen democratie en dictatuur is niet zwart-wit. Toch heeft de Russische aanval op Oekraïne een aantal kenmerken die heel typisch zijn voor dictaturen en veel minder gebruikelijk zijn in democratieën. Met oog op de oorlog in Oekraïne is misschien het belangrijkste de ‘dictator trap’: Poetin krijgt van topmilitairen, de geheime diensten en van zijn adviseurs te horen wat hij wil horen omdat afwijkende informatie, laat staan een weerwoord, carrières niet bevordert maar belemmert of zelfs beëindigt. Tijdens de vergadering van de Russische Veiligheidsraad, net voor de inval in Oekraïne, bevestigden alle topambtenaren Poetins wereldbeeld. Poetin liet de bijeenkomst in het Kremlin op televisie uitzenden zodat de bevolking kon meegenieten van zijn machtsdemonstratie. Een realistisch beeld van de situatie in Oekraïne op de vooravond van de inval kreeg Poetin echter niet. Een vrije pers en een actieve oppositie hadden ervoor kunnen zorgen dat de verhalen over een vermeende genocide in de Donbas ondervraagd of weerlegd had kunnen worden.

In westerse democratieën hebben regeringen sinds de oorlog in Vietnam geleerd dat hun

Foto: Sasa Dzambic Photography

populariteit afneemt wanneer hun eigen burgers op missies in het buitenland sneuvelen. Om hun kans op herkiezing niet in gevaar te brengen, zijn democratische regeringen zeer risico-avers geworden. Zo mogelijk worden grondtroepen vermeden en wordt er, zoals in Kosovo en Libië, alleen vanuit de lucht gevochten. Langdurende missies zoals in Afghanistan zijn niet populair en daarom moeilijk door te zetten. Zoals het Hawija-incident in Nederland laat zien, zijn ook buitenlandse burgerslachtoffers een politieke belasting voor een democratische regering. Een massale aanval op een buurland met veel eigen slachtoffers is voor een democratische regering veel riskanter dan voor een dictator die geen verkiezingen hoeft te winnen en de media kan controleren.

Tot slot zou een democratisch Oekraïne niet bang hoeven te zijn voor een democratisch Rusland. Voor een autocratisch Rusland is een democratisch Oekraïne echter een bedreiging, want deze ondermijnt het verhaal dat democratie een westers idee is dat niet bij de Russen past.

Terug naar het gedachte-experiment: dat een democratisch Rusland een democratisch Oekraïne zou hebben ingevallen lijkt heel

onwaarschijnlijk. Vanzelfsprekend hebben democratieën oorlogen gevoerd en waren zij ook in gruweldaden verwickeld. Weliswaar hebben democratieën de laatste decennia een *Western way of war* ontwikkeld die vooral prioriteit geeft aan de bescherming van de eigen troepen en riskante missies vermijdt.

In 1795 werd *Naar de eeuwige vrede* door Immanuel Kant gepubliceerd. Deze tekst ontving in de jaren 90 nog eens veel aandacht met de toename van het aantal democratieën in de wereld. Oorlogen kunnen volgens Kant alleen worden gevoerd als diegenen die moeten vechten niet mogen meebeslissen of er een oorlog wordt verklaard, bijvoorbeeld in een autocratie. Hierom was een democratisch Rusland een belangrijk doel van westers buitenlands beleid. Stel dat de democratisering van Rusland zou zijn gelukt, dan was de aanval op Oekraïne zo goed als onmogelijk geweest.

prof.dr. Wolfgang Wagner is hoogleraar in de internationale veiligheid aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

‘... ER ZIJN TWEE DINGEN DIE EEN DEMOCRATISCH VOLK ALTIJD ERG MOEILIJK ZAL VINDEN: EEN OORLOG BEGINNEN EN ER EEN EINDE AAN MAKEN ...’

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

CYBEROORLOG

door Wilbert Jan Derksen

Technologische ontwikkelingen hebben oorlogsvoering door de geschiedenis heen continu doen veranderen: van zwaarden en paarden naar uiteindelijk automatische vuurwapens en onbemande drones. In het digitale tijdperk zijn ook muis en toetsenbord als belangrijke wapens gaan gelden. ‘Cyber’ heeft zo een nieuwe dimensie aan het internationale strijdtoneel toegevoegd.

We spreken van cyberoorlogsvoering wanneer een statelijke (of door staten gesponsorde) actor een cyberaanval uitvoert op een ander land. Daarmee wordt geprobeerd de computersystemen van andere staten binnen te dringen. Dit met als doel een systeem plat te leggen (sabotage) of bepaalde informatie te bemachtigen (spionage). Daarnaast kan een cyberaanval bijvoorbeeld ook inhouden dat er desinformatie wordt verspreid onder de bevolking, met als doel de daar levende denkbeelden te beïnvloeden. Dat gebeurt met name op socialemediaplatformen, zoals Facebook en Twitter.

In 2007 werd in Europa voor het eerst een grootschalige statelijke cyberaanval uitgevoerd. Nadat Estland besloot een Sovjetoorlogsmonument uit het centrum van zijn hoofdstad te verwijderen, werd het land geconfronteerd met een reeks Russische cyberaanvallen. Ministeries, banken en kranten werden geraakt door zogeheten DDoS-aanvallen, waardoor hun online diensten onbereikbaar waren. Dit bleek een *wake up call* voor westerse defensieorganisaties, die vanaf dat moment de digitale dreiging uiterst serieus zijn gaan nemen. Zo kent de NAVO inmiddels verschillende deelorganisaties op het gebied van cyber en heeft onze krijgsmacht het Defensie Cyber Commando opgericht. Ook voor de AIVD en MIVD geldt dat hun inlichtingenwerk zich nu grotendeels in de digitale wereld afspeelt.

Nederland wordt momenteel als een van de sterkste cybermachten ter wereld gezien. Dat is ook nodig, want juist wij zijn als een van de meest gedigitaliseerde landen in Europa erg kwetsbaar. Daarnaast speelt Nederland een belangrijke rol in de mondiale digitale infrastructuur, aangezien een grote hoeveelheid

internetzeekabels hier samenkomt en veel belangrijke datacentra hier zijn gevestigd. Bovendien zijn veel van onze vitale processen, zoals energie- en drinkwatervoorzieningen, nu voor een groot deel gedigitaliseerd.

We hebben de afgelopen jaren dan ook verschillende incidenten gezien. Zo werd het Nederlandse DigiNotar door Iraanse hackers aangevallen. Dit bedrijf was verantwoordelijk voor het uitgeven van veiligheidscertificaten aan websites. Door de hack kon de veiligheid van onder andere de verschillende overheidswebsites niet meer worden gegarandeerd. De AIVD zou daarop weer een rol hebben gespeeld bij het verspreiden van het zogeheten Stuxnet-virus in een Iraans nucleair complex, waardoor de centrifuges die daar gebruikt werden zichzelf kapot draaiden.

De vraag is alleen of we deze cyberoorlog als een daadwerkelijke oorlog moeten zien. Daar zijn de meningen namelijk over verdeeld. Cyberoorlogsvoering verschilt op veel vlakken immers met de traditionele manier van oorlogsvoering. Zo is er er geen sprake van een directe inzet van geweld. Tegelijkertijd kunnen via cyberaanvallen fysieke militaire doelwitten worden aangevallen – denk aan uitschakelen van een digitaal aangestuurd wapensysteem – en kan bijvoorbeeld het lamleggen van een ziekenhuis wel degelijk tot dodelijke slachtoffers leiden.

Wanneer wordt een cyberaanval dan als een oorlogshandeling gezien? Hier lijkt

alleen sprake van te zijn indien een aanval tot significante schade leidt in de fysieke wereld, bijvoorbeeld wanneer er dodelijke burgerslachtoffers vallen. Het langdurig platleggen van ons betalingssysteem zou ook de drempel van oorlogshandeling kunnen passeren, gezien de economische schade en maatschappelijke onrust die daarop ontstaat. Dergelijke aanvallen hebben we tot nu toe nog niet meegemaakt. Zo werd de Russische cyberaanval op Estland niet als reden gezien om artikel 5 van de NAVO in te roepen.

Hoewel men dus wel spreekt van cyberoorlog, kan gezegd worden dat hier voorsnog iets wezenlijk anders mee wordt bedoeld dan een echte oorlog, zoals we nu in Oekraïne zien. Dit biedt echter geen garanties voor de toekomst. Naarmate onze samenleving steeds verder digitaliseert, ontstaan er steeds meer mogelijkheden om een cyberaanval met catastrofale gevolgen uit te voeren. Liberalen zien vrijheid als de belangrijkste voorwaarde voor een vrije samenleving. Om ons hier tegen te verdedigen is het dus cruciaal dat er voldoende wordt geïnvesteerd in de digitale capaciteiten van Defensie en andere publieke veiligheidsorganisaties.

drs. Wilbert Jan Derksen is wetenschappelijk medewerker bij de TeldersStichting.

‘... STATISM NEEDS WAR; A FREE COUNTRY DOES NOT. STATISM SURVIVES BY LOOTING; A FREE COUNTRY SURVIVES BY PRODUCTION ...’

AYN RAND

DE DECLARATIE VAN PARIJS EN DE ‘LIBERALE’ BROEDERSTRIJD

door Daniël Turk

Begin 1915, terwijl in Noord-Frankrijk de Britten, Fransen en Duitsers zich reeds hadden ingegraven in frontlinies die de komende jaren nauwelijks in beweging zouden komen, vonden er aan de andere kant van de Atlantische Oceaan ook aanvallen plaats. Een aanval niet zo destructief als het enkele maanden daarvoor afgeslagen Marne-offensief dat de Duitsers tot aan de buitendistricten van Parijs bracht, maar desalniettemin van reëliek moest worden gediend. Niet te vuur en te zwaard, maar met de pen. In de Amerikaanse pers nam de anti-Britse retoriek namelijk toe. De Britten werden van ‘navalisme’ beticht, een aanklacht die zij beschouwden als de troefkaart in het Duitse propaganda-arsenaal.

Deze ogenschijnlijke sympathie voor de Duitse zaak kwam voort uit het met voeten treden van de Declaratie van Parijs (1856). Deze verklaring, waar de Verenigde Staten overigens geen partij in waren, was een bevestiging van het principe ‘vrij schip, vrij goed’ in tijden van oorlog, tenzij er sprake was van het vervoer van contrabande aan boord van een neutraal schip. Het was een voortzetting van het Britse en Franse beleid tijdens de Krimoorlog (1853-1856). Voor het eerst verstrekten de Britten geen kaperbrieven en legden ze zelfs geen beslag op Russische schepen die neutrale goederen vervoerden. Dit konden de geallieerden zich in dit conflict immers permitteren. In tegenstelling

tot de Napoleontische Oorlogen stond het voortbestaan van Groot-Brittannië zelf niet op het spel. Bovendien bleef de Russische marine binnengaats waardoor Britse en Franse schepen vrij spel hadden in zowel de Zwarte Zee als het Balticum; vrij om het tempo en de intensiteit van de oorlog te bepalen. Het was in veel opzichten een schoolvoorbeeld van een ‘limited war’.

Toch mag het merkwaardig heten dat Groot-Brittannië zijn machtigste wapen, namelijk het vermogen om middels economische oorlogsvoering druk uit te oefenen op de economie en het nationale leven van zijn tegenstanders, vrijwillig opgaf. De Britse ondertekening van de verklaring mag dan ook niet los worden gezien van de invloed van de zogeheten *Manchester School* binnen het liberalisme op het Britse beleid. Het waren de hoogtijdagen van het liberale pacifisme en het denken van Bright en Cobden. Zelfs Lord Palmerston, de eerste premier namens de Britse Liberal Party en toch bepaald geen ‘duif’, steunde deze ommezwaai in het Britse maritieme beleid (een draai die hij overigens later als ‘suicidaal’ zou bestempelen). Daarin was hij niet alleen. ‘*Smitten with imbecility*’, waren volgens de liberale filosoof John Stuart Mill diegenen die dachten dat Groot-Brittannië zichzelf kon verdedigen zonder een sterke marine. De discipelen van de Manchester School – de ‘Cobdenites’ – waren vergeten dat die juist de hoeder was van de vrijheden die zij zo koesterden.

Dit radicale liberalisme was in feite de dood van strategie, iets wat de Liberale Partij zich uiteindelijk maar al te goed beseftte. Hoewel de Duitse militaire leiding aanvankelijk in haar handjes klapte toen in 1906 de Liberale Partij een grote verkiezingsoverwinning behaalde, veranderde die stemming al heel snel toen twee dagen na de uitslag de HMS Dreadnought te water werd gelaten. De ‘Cobdenites’ hadden hun invloed verloren en realiteitszin was teruggekeerd.

Tijdens de befaamde wapenwedloop die volgde bleef alleen onduidelijk wat de Britse opstelling met betrekking tot de bepalingen in de Declaratie van Parijs zou zijn in het geval van een nieuw conflict. Londen liet dat zelf ook in het midden. Iets wat de grote maritiem historicus en strateeg Julian Corbett de regering verweet. De man die de Britse maritieme manier van oorlogsvoering van een historisch en theoretisch fundament voorzag, vond dat Groot-Brittannië het Pruisisch militarisme alleen maar in de hand werkte door bij voorbaat af te zien van zijn belangrijkste strategische ‘*deterrent*’: een totale maritieme economische blokkade. De Britse terughoudendheid verdampte al snel toen in 1914 bleek dat er geen sprake was van een nieuw ‘*limited*’ conflict; dat niet de geallieerden het tempo en de intensiteit bepaalden, maar de minutieuze uitvoering van het Duitse Schlieffenplan. De schending van de Belgische neutraliteit en het feit dat Groot-Brittannië een continentale oorlog werd ingezogen, noopten de Britse regering af te zien van de bepalingen van de Declaratie van Parijs.

De aantijgingen van ‘navalisme’ aan de overzijde van de Atlantische Oceaan vielen dan ook verkeerd. Al was er op de hogere niveaus begrip voor de Britse koerswijziging, de Amerikaanse publieke opinie deed er desalniettemin toe. Het was Corbett die de pen opnam om dit schrikbeeld van Brits ‘navalisme’ in de Amerikaanse pers te ontcrachten en juist te waarschuwen voor het gevaar dat uitging van het Pruisisch militarisme. Welk de Verenigde Staten uiteindelijk zelf ondervond toen Duitsland als laatste wanhoopsdaad overging tot zijn eigen en nietsontziende totale economische oorlogsvoering en daarmee de onvermijdelijke nederlaag over zich afriep.

D.P. (Daniël) Turk, MA, MSc is als onderzoeker verbonden aan de Nederlandse Defensie Academie. Hij promoveert aan de Vrije Universiteit Brussel op het onderwerp ‘small naval power’.

‘... IF WE CAN REDUCE THE RISK OF FRICTION LIKELY TO LEAD TO WAR,
THIS IS PROBABLY ALL WE CAN REASONABLY HOPE TO ACHIEVE ...’

FRIEDRICH VON HAYEK

BESCHOUWINGEN OVER VREDE

door Benjamin Telders

De afsluitende tekst van dit Liberaal Journaal bestaat uit enkele delen van het artikel ‘Beschouwingen over vrede’ dat door naamgever van deze stichting Benjamin Telders in 1940 werd geschreven. Telders was hoogleraar Volkenrecht in Leiden en publiceerde het stuk naar aanleiding van twee toen net verschenen boeken over oorlog. Het artikel werd geschreven vlak voor de Duitse inval in Nederland, waarmee ons land de Tweede Wereldoorlog werd ingetrokken. Een oorlog die Telders zelf uiteindelijk niet zou overleven. Uit de tekst blijkt dat Telders een duidelijke realistische blik had op de internationale betrekkingen, waarbij staten vooral hun eigenbelang nastreven en oorlog nimmer kan worden uitgesloten.

De tijd, dat de internationale politiek een zaak was van weinigen, ingewijden, is voorbij. Of de buitenlandsche staatkunde daarmee is gebaat, kan in het midden blijven, want wat voorbij is, komt niet weerom. Wat Struycken ‘de zelfstandigheid van het buitenlandsch bestuur’ heeft genoemd, de schijnbare immuniteit van het buitenlandsch beleid voor parlementaire, democratische beïnvloeding, was geenszins het uitsluitend gevolg van een kaste-geest, die de diplomatie van vóór 1914 zoude hebben beziel, noch van eene opzettelijke geheimzinnigheid waarmee de buitenlandsche politiek door de betrokken ministers (in alle landen!) zoude zijn omgeven. Er waren en zijn daarvoor goede redenen. Men leze er Struycken maar eens op na. Doch het valt anderzijds niet te ontkennen en het is te begrijpen, dat de buitenlandsche

politiek, welker gevolgen in steeds toenemende mate door de burgers van *alle* staten aan den lijve en in den beurse worden ondervonden, althans in hare groote lijnen het voorwerp van openbare besprekingen is geworden. Terwijl vóór 1914 zelfs in ons Parlement aan het beleid van den minister van Buitenlandsche Zaken nauwelijks aandacht werd geschonken, kan dàarover na 1919 stellig niet worden geklaagd. En de belangstelling voor buitenlandsche staatkunde blijft thans geenszins tot de beide Kamers beperkt. Zoowel hier te lande als elders neemt de internationale politiek een zeer belangrijk deel van de publieke aandacht in beslag. Tallooze courantenartikelen, tijdschriften, brochures en boeken getuigen van deze levendige belangstelling in internationale zaken.

Ten onzent heeft de publieke belangstelling voor buitenlandsche vraagstukken echter van den aanvang af een hoogst merkwaardig karakter gedragen: voor het groote Nederlandsche publiek gingen en gaan belangstelling voor internationale vraagstukken en actief pacifisme in elkaar over. Struycken heeft er al op gewezen, dat in den tijd, dat van eene actieve belangstelling ‘voor de concrete buitenlandsche politiek van eigen land’ noch in, noch buiten het Parlement kon worden gesproken, ‘eene verhoogde belangstelling voor de algemeene vraagstukken van internationale, pacifistische politiek’ kon worden geconstateerd. ‘Ter zelfder tijd, waarop men de oogen sloot voor onze werkelijke buitenlandsche politiek,

ging men in het groot debatten openen over de vredesbeweging, de arbitrage, den volkerenbond, de internationale politiemacht, de ontwapening, de waarborgen voor een duurzamen vrede e.d.... En op dien voet is men gedurende den oorlog voortgegaan.’

Had Struycken vandaag geschreven, dan zou hij stellig van ‘gedurende *en na* den oorlog (van 1914-1918)’ hebben gesproken. Het is nl. na 1918, althans hier te lande, nauwelijks anders geworden. Hoewel eenige dagbladen het Nederlandsche publiek over de internationale gebeurtenissen voorlichtten op eene wijze, die elk land ons kon benijden, bewoog de actieve belangstelling voor internationale vraagstukken zich nog altijd op het niveau der wereldhervormers en plannenmakers. Met uitzondering wellicht van de Pacific-problemen, bezag het Nederlandsche publiek de internationale verhoudingen en gebeurtenissen bijna steeds door den bril van het pacifisme, van de populaire geschriften van van Vollenhoven en van de Vereeniging voor Volkenbond en Vrede.

Wie afschaffing van het strafrecht zoude propageeren in de hoop, dat de menschen eens ‘vanzelf’ het goede zullen doen en het slechte zullen laten, zal niet veel aanhangers vinden, en misschien zelfs voor dwaas worden versleten. Doch hij, die bij zijne studie der internationale betrekkingen de menschen, en dús de staten, neemt zóó als zij *zijn*, en niet zoo als men meent te mogen

‘... EEN DING IS ZEKER: VEILIGHEID IS ONS KOSTBAARSTE BEZIT EN DE BASIS VOOR ONZE VRIJE EN DEMOCRATISCHE SAMENLEVING. DAT MOETEN WE BESCHERMEN, DAT MOETEN WE VERDEDIGEN ...’

MARK RUTTE

hopen, dat zij eens zullen *worden*, gaat in den regel voor cynisch door, zoo men hem al niet het moreele verwijt van ‘tekort aan idealisme’ of het intellectueele verwijt van ‘abstractie’ maakt. Ja, er zijn zelfs bekende politici geweest, die er zich op beroemden, hun staatkundig program op het stuk der internationale betrekkingen op ijdele (en ijdel *gebleken*) toekomstverwachtingen te hebben gebouwd, in stede van te erkennen en te betreuren, dat zij daardoor blijk hebben gegeven, zich in het wezen der internationale verhoudingen op bedenkelijke wijze te hebben vergist. En tenslotte: de reeds genoemde Vereeniging voor Volkenbond en Vrede heeft het - toppunt van dwaasheid en verblinding - bestaan, nog niet lang geleden een prijsvraag uit te schrijven voor een plan tot wereld-organisatie, *waarbij op de praktische uitvoerbaarheid niet behoefde te worden gelet*. En toch kan het zonder overdrijving worden gezegd, dat dezelfde vereeniging tot voor kort het centrum vormde van ongeveer alles wat zich in Nederland voor internationale vraagstukken actief interesseerde.

Dergelijke verschijnselen zijn symptomatisch. Het Nederlandsche, in internationale zaken belangstellende publiek ontbeert maar al te zeer eene behoorlijke internationaal-politieke scholing en meent dit gemis door edele, pacifistische bedoelingen en moralizerende beschouwingen te kunnen goedmaken. Men kan die ‘scholing’ in technischen zin opvatten: zij, die over internationale vraagstukken meepraten en - erger nog - schrijven, missen veelal de daarvoor onmisbare juridische,

geographische, historische en economische kennis en inzicht. Doch onder ‘scholing’ versta ik hier allereerst: oefening in de door het onderwerp geboden *wijze van denken*. Niemand zal meenen kunstgeschiedenis op de wijze der wiskunde te kunnen beoefenen, noch rechtswetenschap op de wijze der physica, doch buitenlandsche staatkunde wordt ten onzent bijna zonder uitzondering besproken en behandeld zonder dat men zich ook maar één oogenblik rekenschap heeft gegeven van de grondslagen en de methode, welke aan eene wetenschappelijke beoefening daarvan zijn vóórondersteld.

Toch liggen die grondslagen, als men bereid is de zaak zonder vooroordeel te bezien, voor de hand. Internationale verhoudingen zijn, althans in den huidigen tijd, verhoudingen *tusschen staten*, en staten zijn gemeenschappen van *mensen*, wier werkzaamheid op een bepaald *territoire* is geconcentreerd en die door een gemeenschappelijke *historische traditie* zijn vereenigd. De ‘eenheden’ der internationale politiek zijn dus die menselijke gemeenschappen, *wien niets menselijks vreemd is*, en *wier activiteit door historische en geographische factoren (mede) wordt bepaald*. Doordat aan die menselijke gemeenschappen niets menselijks vreemd is, zijn zij behept met een zeer menselijk *subjectivisme* of *egoïsme*, èn, daarnevens, bezielt met den evenzeer menselijken *drang naar het objectieve*, algemeen geldige, ‘*hoogere*’. Het menselijk egoïsme drijft naar machtsontplooiing en vernietiging van anderer tegengestelde macht,

de menselijke drang naar het hoogere doet dien strijd *den vorm* aannemen van een strijd om en volgens de wetten der gerechtigheid, en bewerkt soms zelfs eene zelfverloochening of zelfopoffering ten bate der hoogere zedelijkheid. Zoo strijden historisch-geographisch-psychisch bepaalde, menselijke gemeenschappen, op menselijke wijze, *tegelijk* ‘om de macht’ en ‘om hunne idealen’, waarbij zij zichzelf in den regel geen rekenschap er van geven, in hoeverre hunne historisch-geographisch-psychische bepaaldheid, hunne begeerte naar zelfhandhaving en macht, èn hunne zelfverloochening of hun idealisme het karakter van dien strijd bepalen. De analyse dier factoren en de meting hunner importantie is de eerste en voornaamste taak van eene wetenschappelijke studie der internationale betrekkingen. Wie, gelijk hier te lande gebruikelijk is geweest, alléén met menselijk idealisme rekening houdt of, althans, het gewicht van dien factor onredelijk overschat, sluit zich van het inzicht in die verhoudingen door eigen schuld af.

....

Bij alle pogingen, het tusschenstaatsch gebeuren te *begrijpen*, dient echter voorop te staan het besef, dat dit doel principieel onbereikbaar blijft, wanneer men de staten beschouwt als abstracte grootheden, waarmede men opereert als betrof het een wiskundige formule. Toch is dit de gebruikelijke wijze, waarop alle goedwillenden hun vredes- en organisatie-plannen opstellen. Voor hen gaat het niet om *dít* land met zijn historisch-geographisch te begrijpen expansiezucht, dit andere land met zijn evenzeer in de historie gewortelde neiging tot insulaire politiek, niet om dezen staat met zeer bepaalde economische nooden en dien andere, waarin alles nog kookt en gist, doch om vijftig of zestig staten, die als uniforme rekeneenheden worden behandeld, waarvan men aanneemt, dat zij zoo niet alle dan toch in meerderheid ‘verstandig’ zullen zijn en blijven (hetgeen dan beteekent, dat zij zich zóó zullen moeten gedragen als de plannenmaker het zich voorstelt) en waarvan men tenslotte ‘in het algemeen belang’ zekere offers meent te mogen vergen, zonder zich af te vragen, of een staat in het algemeen, en de betrokken staat in het bijzonder, wel tot het brengen van dergelijke offers bereid is.

....

Reeds voor den enkeling gaat op, dat hij vaker uit egoïsme dan uit altruïsme handelt

Benjamin Marius Telders (1903 - 1945)

en dat in de gevallen, waarin altruïsme hem *schijnt* te bewegen, nog zeer vaak van verkapt egoïsme moet worden gesproken. Reeds in het particuliere leven van den mensch is de waarachtige zelfopoffering en zelfverloochening eene zoodanige uitzondering, dat wij ze met eene ‘heilige’ vereering - en soms ook met een ‘heiligen’ *angst* - plegen te aanschouwen.

....

Zelfs duidelijke rechtsschendingen worden door degenen, die ze plegen, met moreele en (of) juridische gronden ‘gerechtvaardigd’. ‘Violation of treaties, even when frequently practised, is felt to be something exceptional requiring special justification. *The general sense of obligation remains*’. Doch dit beteekent niet, dat het recht of de moraal voor den staat geldt op *de zelfde wijze* als zulks voor den enkeling het geval is. ‘The view that the same ethical standard is applicable to the behaviour of states as to that of individuals is, however, just as far from current belief as the view that no standard at all applies to states.’

...

Het is volkomen waar, dat een oorlog uiteindelijk allen schade brengt en misschien mag men zelfs verder gaan en zeggen, dat economisch gesproken de voordeelen van een oorlog nimmer tegen de nadeelen er van opwegen (hoewel: gold zulks bijv. óók voor den oorlog van 1870?), doch daarmee heeft men niets gepraejudiceerd t.a.v. de vraag, of een succesrijk gevoerde oorlog geen politieke of zelfs geestelijke ‘winst’ kan brengen, die tegen de offers, welke daarvoor gebracht moeten worden, opwegen.

...

Het is dus zeer wel mogelijk, dat een staat in eene concrete situatie de nadeelen van een oorlog lichter telt dan het daardoor te verwezenlijken doel (dat dan altijd als ‘ideaal’ zal worden gesteld, d.i. in een ‘idealistisch’ gewaad zal zijn gestoken, ook als het in wezen zeer materialistisch van aard mocht zijn) en is zulks het geval, dan is het ijdel te hopen, dat zoo’n staat ‘ter wille van het algemeene belang’ van dien oorlog zal afzien. En ook het omgekeerde is waar: het is zeer wel mogelijk, dat een staat een zeker doel geen oorlog ‘waard’ acht en dan kan men er zeker van zijn, dat hij zich niet door het betoog, dat het algemeen belang verwezenlijking van dat doel, desnoods met

Feest in de straten van Parijs ter viering van het einde van de Eerste Wereldoorlog

geweld, vordert, van zijn ‘pacifiek’ standpunt zal laten afdringen. Bovendien is behoud van den vrede slechts in schijn het gemeenschappelijk belang van alle staten. In de jaren 1919 tot 1939 wilde ook iedereen den vrede, maar ‘(this) common interest in peace masks the fact that some nations desire to maintain the *status quo* without having to fight for it and others to change the *status quo* without having to fight in order to do so... The utopian assumption that there is a world interest in peace which is identifiable with the interest of each individual nation has helped politicians and political writers everywhere to evade the unpalatable fact of a fundamental divergence of interests between nations desiring of maintaining the *status quo* and nations desirous of changing it... The fact of divergent interests is disguised and falsified by the platitude of a general desire to avoid a conflict.’ Het zijn echter juist deze verschillende belangen, die elke staat bovendien met zijne eigen maatstaven waardeert, die bij tijd en wijle den oorlog veroorzaken. *Tegenover die eigen en op eigen wijze gewaardeerde belangen legt het zgn. algemeene belang, dat bij de handhaving van vrede of recht is betrokken, slechts gewicht in de schaal in zooverre het, gewaardeerd met de eigen maatstaven van den betrokken staat, tot een zijner eigen belangen kan worden herleid.*

Zie voor de gehele tekst:: B.M. Telders, ‘Beschouwingen over oorlog en vrede. Naar aanleiding van E.H. Carr, *The 20 years’ crisis* (Macmillan 1940) en G. Ferrero, *Reconstruction, Talleyrand à Vienne* (Plon 1940)’, *De Gids*, jrg. 104, Amsterdam, 1940.

Liberaal Journaal | Oorlog en vrede,
Den Haag, december 2022.

Het *Liberaal Journaal* is een uitgave van de Prof.mr. B.M. TeldersStichting. De auteursrechten berusten bij de auteurs.
ISSN: 2542-6168

Redactieadres:
Mauritskade 21, 2514 HD Den Haag
info@teldersstichting.nl | www.telders-
stichting.nl

Vormgeving:
Maaïke van Heek-Mojet | Eye & Image